

INTERVJU SA AGIMOM RUDIJEM

Priština | Datum: 25. avgust, 2017

Trajanje: 156 minuta

Prisutni:

1. Agim Rudi (Sagovornik)
2. Eremire Krasnići (Vodila intervju)
3. Donjeta Beriša (Kamera)
4. Nevrize Rudi (Sagovornikova supruga)

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Prvi Deo

Agim Rudi: Rođen sam 10. juna 1947. Rodio sam se u Đakovici. Iako je moja porodica iz Đakovice, živeli su u Mitrovici, moj otac je imao prodavnicu. Ranije u Mitrovici nisu bile ni dve prodavnice koje su prodavale eksere i frbu, henu, tkaninu. Bila je jedna prodavnica i to je bila prodavnica mog oca. I... '44, bilo je jako problematično u Mitrovici, veoma problematično vreme, bilo je četnika blizu Mitrovice, jako blizu. Uvek su živeli u jednom delu Mitrovice, bilo ih je puno, nekoliko u Mitrovici i nekoliko njih koji su otišli iz Mitrovice, uvek su bili blizu Mitrovice, četnici.

'44 su moj otac i čitava njegova porodica pobjegli u Đakovicu, bilo ih je dvojica, bili su jedan brat, dvojica braće, zapravo jedan je rođen tada, bio je jedan brat. Bili su jedan brat i dve sestre, pobjegli smo u Đakovicu, moja kuća je bila u Đakovici jer ljudi iz Đakovice idu negde da rade, ili u Uroševac ili u Gnjilane, ili negde, ostave svoju porodicu u Đakovici ali tako su živeli u Đakovici... ljudi iz Đakovice u Mitrovici...

Eremire Krasnići: Kada ste se vratili u Mitrovicu?

Agim Rudi: Tada smo se polako, polako vraćali... reći ću vam kako. Moj otac se plašio da će ga komunisti proglašiti *ratnim bogatašem* [govori na srpskom: ratni profiter] jer kada si u to vreme imao prodavnicu, komunisti su te pomno posmatrali. Nije baš voleo komuniste ali navodno nikome nije rekao, pretpostavljam, i bilo je, bilo je teško u Đakovici. Ljudi nisu imali hleba da jedu, u Đakovici gde je dobro... živeli su dobro u Đakovici, ljudi su uglavnom živeli dobro, uglavnom (kašlje).

I... ali mi smo bili dobro, naša porodica je bila dobra, imali smo šta da jedemo i onda negde '49, '48 ili '49, ne znam tačno ali negde u tom periodu smo se vratili. Nekako je našao posao jer mu je bilo jako teško da ga nađe, da dobije državni posao. To je bio veoma veliki problem za Albance, smatralo se popriličnim neuspehom kad bi neko radio za državu.

Eremire Krasnići: Možete li da objasnite?

Agim Rudi: [Dokumentarac] pokazuje kako Albanci rade, ne rade za državu, vode privatni biznis jer nikada nisu verovali državi i nikada nisu bili bliski sa državom, to je bilo apsurdno, apsurdno. Svi su oni pod Makedonijom, pod istom zastavom, rade pod istim ustavom... To ih kao karakteriše, znate. I imao je celu radnju, znao je da je vodi, znao je da upravlja njome, moj otac.

Moja majka je imala jedan problem, često mi je pričala, vrlo često. Uveče posle svih poslova, imati četvoro dece znači da ima mnogo odeće za pranje, tada nije bilo veš mašina i da se čisti i ostalo... Uveče kada su otišli na spavanje bila je velika odgovornost da se prebroji novac. To je bio najveći problem moje majke, očigledno, ne znam koliko je novca bilo, nije bilo mnogo. Ali mojoj majci je to bio problem, uveče je brojala {objašnjava rukama} zelene, crvene, sve je tu bilo. To je bio jedan od najvećih problema za moju majku (smeh). I, eto, ova priča je završena, a moj otac je nastavio sam, bio je zaposlen u državnom, u preduzeću Granap, na srpskom je Granap, ceo svet je tada radio u Granapu.

Eremire Krasnići: Kakva je to bila firma?

Agim Rudi: Ne znam, prodavali su brašno i on je bio *hesapçi*,¹ znao je da piše, znao je da piše arapski, srpsku ćirilicu. Video sam šta je pisao, nisam razumeo arapski ali sve je pisao ćirilicom. U to vreme, znati da pišete '47 je bila velika privilegija, zato je moj otac bio tamo zaposlen.

Eremire Krasnići: Kako je znao, da li je išao u školu ili kakva vrsta obrazovanja je postojala u to vreme?

Agim Rudi: Išao je, išao je... u Đakovici je pohađao tu školu, samo me ne pitajte koje obrazovanje. Ne znam tačno, to je bilo obrazovanje gde su ih učili da pišu. Male medrese,² medrese su bile te srednje škole, ne znam kako da ih nazovem. To je priča za sebe, znate, neću da zalazim u to. Ali to je bio početak kada je umro, njegove poslednje reči mojoj majci, rano je umro, ja sam imao šest godina kada je umro, moj brat je imao četiri godine, nije znao, igrao se, bio je problem kad bi mu branili da se igra. Dakle, kada je umro, njegov amanet mojoj majci je bio, "Svo zlato, sve mora da ide ka... samo završi školu, završi školu jer samo škola donosi dobro," rekao je mojoj majci. Tada je moja majka podigla petoro dece, bila je veoma mlada, bilo je teško.

Znam i ovo, da u to vreme nisi mogao da učiš bez stipendije, ako nisi imao stipendiju. A oni nisu mogli da dobiju stipendiju jer nisi mogao da dobiješ stipendiju ako imaš zemlju, mi smo imali zemlju, braća su imala udeo zemlje, imali su zemlju i dućane i sve. Ona [moja majka] je sve prodala, potpisala sa opštinom, neko je kupio zemljište, neko je kupio radnju, neko. I onda si mogao da ga dobiješ, moja majka je bila opsednuta, "Moramo sve da prodamo, sve da prodamo. Trebalo bi da učiš, bez stipendije ne možeš da učiš." I svi smo učili.

Sada definitivno znam kako je krenula priča. Na primer, desilo mi se, otišao sam... bio je film *Era dhe Lisi*³ i otišli smo da tražimo dozvolu, kada je on [čovek tamo] rekao, "Ko si ti?" "Radim na televiziji."

¹ Turski: *Hesapçi*, termin se odnosi na ljude koji se bave računovodstvom; računovođa.

² Muslimanska religiozna škola, jedina škola u kojoj su časovi bili na albanskom do 1945.

³ *Era dhe Lisi* je kosovsko-albanski film koji je režirao Besim Sahatčiju, sa produkcijom Kosova Film 1979.

“Kako se zoveš?” “Agim Rudi.” “Ovo je bila radnja tvog oca.” Zamislite koliku je to vrednost... Rekao sam sebi, “O Bože... Dobro!” možda ovo nije relevantno. Ali želim samo da pokažem kako je želja za obrazovanjem, kako je počela, počela preko mog oca i prešla na moju majku, a onda na nas trojicu, sinove, dva sina, zapravo tri sina i dve sestre, mi smo svi bili obrazovani, bili smo porodica gde su svi išli u školu.

U to vreme je bilo veoma... danas ne možete da razumete šta govorim, razumećete, a verujte mi i sve, bilo je... ići u školu, da svi idu u školu [bilo je teško]. Zna li onda kakav problem su moje sestre imale, moja sestra, da se udaju, moja sestra matematičarka, diplomirana matematičarka, završila je u Beogradu '53-'54. U to vreme, za koga da se uda, za koga? Nije mogla da se uda za obučara i tako dalje. Teško, jedva se udala. To su bili veoma očigledni problemi, znate, čudne stvari. A onda sam polako završio osnovnu školu, imao sam problema kod kuće od osnovne škole.

Moj brat je svirao violinu, ja nisam svirao violinu niti bilo koji instrument, svaki put kada bi gosti dolazili naterali su Rafeta da svira violinu {objašnjava rukama}. Rafet ne voli da priča o tome, uopšte ne voli. Zavideo sam mu jer ja nisam znao. Mnogo smo čitalo radi naše braće i sestara, mnogo smo čitali, više sam čitao sa 15-16-17 godina nego kada sam postao profesor. Ne, ne, tada sam mnogo čitao jer moj brat, moje sestre su bile studentkinje u Beogradu, čitale su... ovo je bilo jako, veoma važno, morao sam da čitam. Imao sam člansku kartu u biblioteci, biblioteka je bila velika u Mitrovici, Trepča je poboljšala celokupnu ekonomsku situaciju, imali smo drugačiji život u Mitrovici, što nije bio slučaj ni u Đakovici, ni u Uroševcu, ni bilo gde drugde.

Eremire Krasnići: Možete li mi ispričati nešto o Mitrovici i vašem osnovnom obrazovanju, kako je tada bilo?

Agim Rudi: Bilo je dobro, ali deo koji sam doživeo kod kuće bio je zaista dobar. I nisu uvek hteli da čitam romane, čitao sam, 17 godina, romane, čitao sam Tolstoja. Nisam ih potpuno razumeo, ali sam ih sve pročitao, sve od Dostojevskog. Srpski jezik, Mitrovica ne treba da zna srpski, imao sam komšije Srbe, imao sam ih ovako {objašnjava rukama} danas se ljudi čude znate... Tada je bilo dosta sporta, išli smo na bazen kada sam imao deset godina sa bratom, ljudi na Kosovu nisu znali šta je bazen. Da li razumete da je Trepča donela sve ove škole, sve ove... biblioteke, sećam se, ta žena se zvala Sadie, morao sam da uzmem knjige, jer nisam mogla bez knjiga. Zna li kada se čitala ova knjiga, ova knjiga, u mojoj kući su mnogo čitali. Oh... Bože, o Bože, bili smo ljudi, veoma ambiciozni.

Zatim, zato što je ovo zaista uticalo na mogućnost da imate energiju. Moj otac je rano umro i moji ujaci su mislili da moja sestra treba da stavi veo, stavi to {objašnjava dodirujući lice} i sakrije... ona u Beogradu, matematika, matematika u Beogradu. Sa sobom je nosila jaja, kutiju jaja {objašnjava rukama}, kobasicu, u Beogradu. Voz je bio tu, voz je bio velika prednost, stipendija, jer je moja majka radila na tome, jer je za ženu koja nije išla u školu bilo teško da zna da treba sve prodati, prodati zemlju, prodati u prodavnicama, znaš da ih ovako prodaješ. Nije se pretvarala da ga prodaje i formalno uzima novac, “Prodala sam ga za ovoliko novca.” I krenula dalje, nije samo potpisala kao da želi dobiti

sumu novca. Toliko stvari, bila je to velika žrtva da bismo mogli da proučavamo i ispunimo amanet mog oca, to je bila veoma, veoma dobra stvar. Vratio sam se malo unazad, ali to su bile... stvari koje...

Eremire Krasnići: U redu je...

Agim Rudi: I polako sam počeo da čitam stripove, bilo je puno stripova. Bilo je crteža, stripovi su bili crteži...

Eremire Krasnići: Odakle su dolazili?

Agim Rudi: Iz Beograda, na srpskom, *Kekec*,⁴ [*Politikin*] *Zabavnik*,⁵ *Zabavnik* je izlazio utorkom a *Kekec* četvrtkom. Albanci nisu čitali takve stvari, Albanci nisu čitali takve stvari, Albanci nisu čitali ništa. Prijatelji koje sam imao, osećam se loše i volim ih, moji prijatelji iz detinjstva nikad nisu čitali, nisu čak ni znali ko je Dostojevski i slično. Moja braća i sestre su uticali na mene, moj brat. Imao sam sreće, to je bila sreća, velika sreća, moj brat je bio ekonomista, moja sestra matematičarka, svi su bili nešto, Rafet [Rudi]⁶ je svirao violinu, klavir, druga sestra je takođe svirala klavir i to, bila je jako čudna, bili smo čudna gomila u kojoj je ona [moja sestra] samo radila i čitala, radila i čitala, radila i čitala. Nisu radili, deca su se družila u *mahalli*,⁷ nisu čitala, ostajali smo u *mahalli*, družili se na ulici i jedni drugima pričali priče, mene je bilo sramota da im kažem... šta sam čitao jer sam čitao bitne stvari, nisam ih puno razumeo ali bilo je, bilo je...

Eremire Krasnići: Dobro je što ste imali jedni druge kod kuće.

Agim Rudi: Imali smo jedni druge. Polako sam počeo da kopiram te... Kopirao sam stripove sa prozora {objašnjava rukama}. Kopirao sam ih na prozoru, da pokažem kako sam crtao, nisam znao da crtam, stvarno sam hteo da naučim da crtam, ludeo bih, stvarno sam hteo da budem najbolji u nečemu. Jer kad bi gosti dolazili on [Rafet] bi svirao violinu a ja nisam radio ništa, to je bilo moje detinjstvo. Jako, jako čudno...

Eremire Krasnići: Da li ste tako počeli da crtate?

Agim Rudi: Počeo sam da crtam, i u školi, u školi. Škola je bila čudna u to vreme, osnovna.

Eremire Krasnići: Šta su vas učili u to vreme?

Agim Rudi: Učili su nas da crtamo, da savršeno slikamo... to je bila pedagogija...

⁴ *Kekec* je bio srpski strip koji je prvi put objavljen 1957. *Kekec* je izašao u 1532 broja i prestao sa izdavanjem 1990.

⁵ *Politikin Zabavnik* je popularni časopis u Srbiji. Objavljuju ga Novine Politika. Prvi broj je izašao 28. februara 1939.

⁶ Rafet Rudi (1949) je rođen u Mitrovici na Kosovu. Diplomirao je dirigovanje i kompoziciju na Muzičkoj akademiji u Beogradu. Specijalizaciju je radio pod mentorstvom kompozitora Kloda Balifa na Nacionalnom konzervatorijumu u Parizu. Takođe je sagovornikov brat.

⁷ Reč arapskog porekla koja znači komšiluk.

Eremire Krasnići: Šta, realizam?

Agim Rudi: Da realizam, proleće, leto, te stvari. Nisam bio najbolji, uvek drugi najbolji. Bio je jedan dečko, glup momak, stvarno je dobro crtao (smeh). Dobro, pa išlo je polako, ali sve više čitanja, jer čitanje donosi samo dobre stvari jer nek ova generacija priča danas, pričaš kako hoćeš po ceo dan sa kompjuterom, po ceo dan uz to, oni znaju mnogo stvari ali informišu se na drugi način. Čitanje je nezamenljivo, nije da sam staromodan, nisam, podržavam nove stvari, podržavam samo nove stvari ali ne radi se o nečitanju knjiga, znam kako žive u Americi. Bio sam mnogo puta u Americi, znam kako se tamo živi, ljudi čitaju knjige, imaju i kompjutere, slušalice, laptopove i sve, sve, ali čitaju knjige, bez čitanja ne možeš da se razvijaš, delimično se razvijaš sa nekim informacijama, po mom mišljenju.

Eremire Krasnići: Da li ste išli u Visoku umetničku školu u Peći?⁸

Agim Rudi: Ne, ne, ne, bio sam dobar đak i išao sam u srednju školu, u najbolju srednju školu u Jugoslaviji, svaka pokrajina je imala svoju tehničku školu. Tehnička škola je bila tehnička, "Boris Kidrič" najbolja tehnička škola u Jugoslaviji. Bilo je profesora iz cele Jugoslavije, inženjera, svega, svega, svega. A ja, zato što sam umeo da crtam i niko nije hteo da me upiše u umetničku školu, niko zato što nije bilo novca, bilo je teško ići u umetničku školu negde drugde. Jedva smo izdržavali Rafeta, cela porodica je bankrotirala, jer je išao u srednju školu u Prištini, o Bože (smeh). I nisam išao, išao sam u srednju tehničku školu, vrlo dobar đak, umetnost u srcu, umetnost, umetnost, umetnost, umetnost. Završio sam srednju tehničku školu; šta sam morao, morao sam tada na Tehnički fakultet, u našoj porodici ko je završio školu odmah je išao na fakultet. Na koji Univerzitet? Išao sam na Tehnički fakultet, položio sam sve ispite na Tehničkom fakultetu koje niko nije položio. S druge strane bih samo slikao, kupio sam boje...

Eremire Krasnići: Šta ste tada uradili sa ispitima?

Agim Rudi: Ništa...

Eremire Krasnići: Da li ste radili?

Agim Rudi: Ne, došao sam kući kao čovek i rekao sam, "Neću da idem na Tehnički fakultet." Znao sam zašto sam položio sve te ispite, da im pokažem da mi ne smeta da učim i da sam dobar đak, ali neću da idem, želim da studiram umetnost. Porodica je bila u haosu, bože, bože, i da... Imao sam dogovor sa bratom i sestrom, oni su bili stariji, otac nije bio tu, majka nije razumela, nije znala, znala je sve ali nije znala. Dakle, da bi me udaljili od toga, poslali su me, poslali su me u vojsku, hteli su da me oteraju, jer znate li koliko je to bilo tragično za moju porodicu da napustim Univerzitet? Bili smo najbolji đaci, naša porodica, nije bilo promašaja, ne....

⁸ Visoka umetnička škola, na albanskom *Shkolla e Mesme e Artit*, u Peći izgrađena je 1926. godine, a otvorena 1949. godine. Prve generacije likovnih umetnika na Kosovu stekle su obrazovanje iz figurativne i aplikativne umetnosti u ovoj instituciji. Ovo obrazovanje omogućilo je umetnicima da nastave visoko umetničko obrazovanje. Istorijska zgrada Visoke umetničke škole u Peći srušena je u avgustu 2017. godine.

I poslat sam u vojsku, kad sam tamo poslat, vratio sam se iz vojske, sigurno neću da se vraćam na Tehnički fakultet, ali nekako sam to znao, shvatio sam da nisam spreman za Umetničku školu, nisam bio spreman. Znao sam da... Rekao sam, "Znaš šta? Ići ću u Višu pedagošku školu."⁹ Imao sam još jedan problem negde u sebi: [moja braća i sestre] su svi studirali u Beogradu, ja nisam želeo da studiram u Beogradu. Nisam želeo da studiram u Beogradu. Nije da nisam bio prijateljski nastrojen prema Srbima, bio sam niko, nula, ali to je bio problem, nisam hteo da živim sa Srbima, tako sam se osećao u tim godinama. Nisam želeo da studiram u Beogradu, svi oni, "Ali mi smo tamo studirali," "Vi ste tamo studirali, velika stvar, ja neću da studiram tamo." Nisam imao nikoga u inostranstvu, pa kako sam mogao tamo da studiram? U to vreme ste mogli da odete u inostranstvo. Ali nisam imao veze, ujaka ili nekog, nikog. Otišao sam u Višu pedagošku školu u...

Eremire Krasnići: U Prištini.

Agim Rudi: U Prištini. I tamo sam bio prosvetljen, to je bila najbolja škola, radio sam na Akademiji mnogo godina, najbolja pedagogija, najbolja škola, bilo je onako kako treba da bude, nastavnici su bili onakvi kakvi treba da budu. Današnja Akademija gde sam ja radio, ne čak ni blizu, ne može ni da se poredi sa Višom pedagoškom školom. Stvarno tako mislim.

Eremire Krasnići: Kojih godina?

Agim Rudi: '72- '73, '71, 2, 3... da budem iskren, ne znam tačno...

Eremire Krasnići: Koliko godina je trajala, pet?

Agim Rudi: Šta?

Eremire Krasnići: Visoka pedagoška škola?

Agim Rudi: Dve. Samo sam hteo da se spremim za Akademiju. Moji snovi, svi imaju snove, i vi imate snove. Moj san je bio, Agim Rudi, student Akademije umetnosti. To je bio moj san ali ne u Beogradu, negde u inostranstvu, nisam mogao da odem u inostranstvo tako da sam otišao u Višu pedagošku školu kako bih se spremio. Niste mogli tek tako da odete, tamo sam se susreo sa nečim neverovatnim. Znao ovde, tokom naših života nismo imali toliko kvalitetan život, na primer ja sam završio Tehničku školu na srpskom, srpsko-hrvatskom, albanski sam imao samo na času albanskog jezika, ništa više.

Eremire Krasnići: Kakvu ste pripremu dobili u Višoj pedagoškoj školi?

⁹ Visoka pedagoška škola, na albanskom *Shkolla e Lartë Pedagogjike*, osnovana je u Prištini 1958. godine kao prva visokoškolska ustanova na Kosovu. Godine 1974. akademsko osoblje Odseka za figurativne umetnosti Visoke pedagoške škole osnovalo je Akademiju likovnih umetnosti u okviru novoosnovanog Univerziteta u Prištini.

Agim Rudi: Jako dobro, jako dobro. Za mene osnovno znanje i onda sjajno znanje takođe sa kojim sam mogao besplatno da idem u bilo koju Akademiju na svetu, bilo gde u svetu sa ljudima koji su bili tamo. Ko su bili ti ljudi? Muslim Mulići,¹⁰ Tahir Emra,¹¹ Redžep Ferri,¹² itd, itd, itd.

Eremire Krasnići: Dakle išli ste u školu Višu umetničku školu figurativnih umetnosti gde su bili...

Agim Rudi: Da... da...

Eremire Krasnići: Dakle, sada pričate o toj školi, okej, sada znam.

Agim Rudi: Nije bila baš poznata, bila je izvan...

Eremire Krasnići: To je bilo pre nego što je Univerzitet osnovan?

Agim Rudi: Pre... Univerzitet nije...

Eremire Krasnići: Da, da, razumem... Šta ste tamo naučili?

Agim Rudi: Kao i u Akademiji, crtanje, slikanje, vajarstvo. Eh, još nešto što je jako važno za mene je što sam znao da ću studirati vajarstvo. Samo me ne pitajte zašto. Ne znam. Da li je to ili nešto drugo uticalo na mene? Uvek sam imao san, Mikelandelo, sve što sam čitao bilo je o Mikelandelu. To su bili neki počeci za mene, konstrukcija vas ostavlja sa svojom disciplinom, možda crtanje, crtanje je bilo tehničko. Zato sam prihvatio Tehničku školu, prihvatio sam umetnost i bilo je nekog crtanja u školi, ako ništa, zvalo se crtanje.

Eremire Krasnići: Gde ste to čitali, mislim, to je verovatno bila književnost na srpskom jeziku, o Mikelandelu.

Agim Rudi: Uvek, uvek sam znao srpski savršeno...

Eremire Krasnići: Bili su razvijeniji...

Agim Rudi: Mnogo, mnogo, mnogo, mnogo, Srbi su bili mnogo više razvijeni. Ovde nije bilo ničeg, i... tako da sam došao u Višu školu. Pored mnogih dobrih stvari koje sam pridobio u Višoj školi, to je bio pedagoški okvir, jako dobro je pripremao intelektualce, jako, jako. Ja sam bio njihov kolega, tada

¹⁰ Muslim Mulići [Muslim Mulliqi] (1934-1998) je rođen u Đakovici, Kosovo. Bio je impresionistički i ekspresionistički slikar sa Kosova. Rođen u porodici umetnika, Mulići je pohađao Akademiju finih umetnosti u Beogradu pod mentorstvom Zorana Petrovića, gde je takođe nastavio svoje postdiplomske studije.

¹¹ Tahir Emra (1938) je rođen u Đakovici, Kosovo. On je albanski modernistički slikar. Emra je član Kosovske akademije nauka i umetnosti.

¹² Redžep Feri [Rexhep Ferri] (1937) je rođen u Kukesu, Albanija. On je poznati kosovski slikar. Feri je pohađao Akademiju likovnih umetnosti u Beogradu. Godine 1999. izabran je za sekretara Umetničke sekcije Akademije nauka i umetnosti Kosova, a 2000. godine izabran je za redovnog člana.

nisam znao njihovu vrednost, sada znam koliko su ti ljudi vredeli, kao profesori. Pomogli su da se razvije cela zemlja, ne možete se razviti bez umetnosti, ništa, bez umetnosti, bez umetnosti.

Tamo sam našao nešto veoma važno, kontaktirao sam, počeo sam, profesor vajarstva je bio Agim Čavdarbaša¹³ i ja sam postao njegov prijatelj, zapravo on je postao moj prijatelj jer sam ja bio student. Ali on je dozvolio, ja sam bio zreliji, Tehnička škola i te stvari su mi uzele godinu, dve godine u vojsci i nekako sam ostario. Ostario sam jer nisam bio više tako mlad. I... on je voleo ozbiljne ljude sa ciljem, rekao sam, "Agime, profesore Agime, studiraću vajarstvo, studiraću vajarstvo negd eu inostranstvu, ne znam ništa, ne znam ništa, ništa, ništa."

U tu Višu školu dolazili su ljudi sa srednjom umetničkom školom. Da li znate kako su crtali, kao Bog, kao da Bog crta, Bog. Bili su jako dobri, ali tamo se desilo nešto što Albanci nikad, nikad ne kažu da ne znaju. Ja sam bio momak koji je govorio ljudima, "Ne znam, ne znam, došao sam da učim. Došao sam da naučim bre." Šta sam došao da naučim? Nisam poznao sjajan metod {objašnjava rukama}, [promeni perspektivu] da vidim veliki novčanik. Sada znam kako da radim te [tehlike]. Pogledao sam ih, op, op, op, op, op {onomatopeja}.

Postao sam najbolji student prve godine Više pedagoške škole. Najbolji, sa svojom majkom, jer sam živeo sa majkom, jer su svi bili, Rafeti je studirao, moj drugi brat se oženio i imao drugu kuću, ja sam bio sam sa majkom. Sa svojom majkom sam iznajmio kuću i napustio kuću u Mitrovici i otišao da učim u Višu školu. Nisam to mogao da objasnim ljudima jer nisu hteli da razumeju, mislili su da se nešto drugo desilo. I bio sam fokusiran na školu jer sam odlučio da idem negde. Onda sam se sprijateljio sa Agimom Čavdarbašom, išao sam u njegov atelje, naučio sam da radim portrete. Bio je profesor Tahir, učio bi nas slikanje, o Bože, o Bože bre! Rekao sam mu, "Profesore, ja ću da studiram vajarstvo." Nije me ni pitao da li bih studirao vajarstvo, plašio sam se da će mi to neko oduzeti... da mi neće dati da studiram vajarstvo.

To je bilo jako bitno, to je mali detalj, jedno vreme ja i Agim Čavdarbaša i Svetomir Arsić,¹⁴ koji je bio profesor vajarstva, veoma dobar u vajanju. Veoma veliki nacionalno, kada je Milošević došao, govorio je u Nišu na najvećem svetskom mitingu, najvećem koji je Srbija imala, Miloševiću. Taj, taj profesor vajarstva. I ne znam kako sa njim, jer sam se družio sa Agimom i on je rekao, "Ajde Arsiću." Arsić je rekao, "Agime, hoćeš li doći u Mitrovicu?" "Zašto?" "Dođi," rekao je, "idemo da vidimo Hasana Prištinu." Srbin je izradio skulpturu Hasana Prištine...

¹³ Agim Čavdarbaša [Agim Čavdarbasha] (1944-1999) je rođen u Peći na Kosovu. Bio je kosovsko-albanski vajar koji je završio Akademiju primenjenih umetnosti u Beogradu i Akademiju umetnosti u Ljubljani. Čavdarbaša je imao veliki uticaj na savremene skulpture na Kosovu. Bio je član Akademije figurativnih umetnosti na Kosovu i kasnije Akademije nauka i umetnosti.

¹⁴ Svetomir Arsić - Basara (1928) rođen je u selu Sevce na Kosovu. Srpski je vajar i pripovedač. Godine 1958. diplomirao je na Akademiji primenjenih umetnosti u Beogradu, u klasi Radeta Stankovića. Arsić je bio član Kosovske akademije nauka i umetnosti, a u Jugoslaviji je bio poznat po svojim ratnim spomenicima.

Eremire Krasnići: Skulptura? Statua?

Agim Rudi: Statua Hasana Prištine. Samo što nisam doživeo srčani udar, skoro sam poludeo. Sanjao sam o tome da budem vajar, kako ću ja raditi skulpture, ne Arsić. Arsić je bio sjajan vajar, ali je bio i veliki nacionalista i stigao sam, stigao sam dotle gde sam razumeo da skulpture nemaju ništa sa tim trivijalnim stvarima. Umetnost se ne može mešati sa tim malim stvarima, nema šta da traži sa njima i to sam pokušao da pokažem tih dana.

Eremire Krasnići: Da li je bilo istina za sve da se umetnost i politika ne mešaju?

Agim Rudi: Ne za mene, ne za mene.

Eremire Krasnići: Ostali?

Agim Rudi: Ako je Arsić dobar, Arsić je dobar, to je to! Nema nikog, ali mogao sam da vidim mnogo stvari, trudio sam se da budem fer prema sebi, znate, neiskvaren, miran, i... Mnogo sam naučio od ovih profesora, ali teoretski deo se učio i u Višoj školi i tada se pedagoški deo više učio, više vremena se troši na pedagoški deo i na likovne tehnike, nego na estetiku; znao sam da mi nešto nedostaje. Čini se da im je to nedostajalo, ali ne za mene jer sam tačno znao šta je to; nisam znao kako da ga nazovem. Video sam mnogo, gledao sam mnogo, ali još uvek nisam odlučio šta je to apstraktno, šta je stvarno, još uvek nisam video crno-bele stvari, još uvek nisam znao odgovore. Mogao sam da kažem da mi treba škola, mogao sam da kažem, ali niko mi to nije objasnio. Znali su, donekle su znali, donekle jer je i ovo bila generacija koja je jedva otišla u Beograd, jedva ušla, jedva i to. Zaista je bio problem studirati u Beogradu, zaista.

Eremire Krasnići: Kako ste definisali svoju estetiku, kako ste je definisali za samog sebe?

Agim Rudi: Instinktivno, kao krava (smeje se). Izvinite što ovo govorim, nemam odgovor. Ne znam! Znao sam da postoji nešto izvan ovoga. Tokom izgradnje umetničkog dela postoje slojevi, postoje... ali sada znam, nisam ih tada znao, samo sam znao da postoji još nešto, ima još nešto što bih kao vajar trebalo da znam, da umetnik treba da zna da bi napravio dobro delo. Bog to ne može. Bio sam hrabar kao dete, umetnik očekuje od Boga, ništa ne smisli {objašnjava rukama} i... Vidim ovde, poludim kad gledam televiziju, dođe neki X pevač, mali X koji ne zna ništa, estetski naravno ne, ne zna ništa o muzici, i kaže, "Imam projekat i neka je božja volja da završim svoj projekat kako planiram." Loša pesma, glupo. Nije zasnovano ni na čemu, ali tako ne funkcioniše muzika, rep muzika tako ne funkcioniše, nijedan umetnički rad, ništa nije tako izgrađeno.

U Višoj školi sam ih mnogo slušao, jer sam dobio mnogo odgovora, bili su zaista dobri profesori, zaista dobri, ali ne svi, ostavili su prazninu. Profesori su se držali na distanci, mnogo su te naučili, mnogo su te naučili. Bilo je stvarno dobro, ali su održali tu distancu između njih i učenika, a učenici ne treba da se izlažu toj distanci, ne u umetnosti, potrebno je više od... Kao, Agimi nije, Agimi nije, stvarao je prijateljstva. I tako sam pokušao, pokušao sam da uradim istu stvar kada sam postao profesor, ko god

je hteo da razgovara sa mnom mogao je to da uradi, mogli su da me pozovu kad god, čak i u sred noći i kažu, "Imam dilemu." Ali znate šta to znači, spasite nečiji život, znate, oni ne znaju, ne znaju. Oni ne znaju, ne možete samo da čitate, ne možete naučiti umetnost čitajući je. Druge stvari možete naučiti, ali ja ne znam kako da objasnim sliku, oni ne znaju, ne znaju gde je njena tajna, ne da ste vi dobri u tome, ja to danas sve znam. Danas sve znam, ne postoji ništa na šta nemam odgovor, ne tako...

Eremire Krasnići: Da li su vam vaše izložbe pomogle da dobijete neku vrstu povratne informacije ili podršku vezanu za vaš posao?

Agim Rudi: Ali ja nisam, nisam mogao da razumem te izložbe, studenti danas ne razumeju izložbe, čitaju na izložbama ali ne znaju.

Eremire Krasnići: Ne, ne, kad biste imali izložbe, da li ste imali izložbe dok ste bili u Višoj školi i dobijali ste neke komentare ili nešto što vam je pomagalo da razumete ono što radite?

Agim Rudi: Ne puno, ne puno, ne puno.

Eremire Krasnići: Ne puno...

Agim Rudi: Bili su pristojni pedagozi... ali nisu vam davali te finalne finese da vam pomognu da se ostvarite. Imam utisak da estetski, estetsko učenje se ne obrađuje puno, ne obrađuje se puno, tamo, tamo, mislim da nakon godina učenja, to je bio problem.

Eremire Krasnići: Kako ste došli u dodir s umetnošću, zanima me, da li je bilo nekih izložbi, da li je bilo, kako je bio organizovan društveni život?

Agim Rudi: Kasnije, ispričaću vam kasnije kad stignem do ljubljanske Akademije, tamo sam završio svoju Višu školu.

Eremire Krasnići: I za Prištinu, možete li nam ispričati kakav je kulturni život bio tada...

Agim Rudi: Da, znam, kad se vratim iz Ljubljane, ispričaću vam.

Eremire Krasnići: Okej.

Agim Rudi: Jer znam tada, sad ne znam, nisam bio taj koji je znao da objasni. Samo vam govorim kako sam prošao kroz faze. Ovde sam učio, učio, učio, crtao, naučio sam da napravim portret. Naučio sam sve što je bilo potrebno da se priprelim za prijem na Akademiju, a neko je tajno... ovaj Agim je magistrirao na [Univerzitetu] u Ljubljani. Naravno... Na akademiji, ovaj u Beogradu je završio na ovoj akademiji, magistrirao u Ljubljani. A ja sam bio vojnik '68-'69 u Kranju, Slovenija. Veze sa Slovenijom su nekako počele, bio sam tamo kratko, nisam imao pojma, nisam bio svestan. Agim bi objasnio da je bio tamo sa svojom ženom, žena mu je Slovenka, ja bih ostao tamo sa prijateljima iz moje Više škole, mnogo sam se družio sa njima, mnogo sam naučio od Agima.

Drugi Deo

Agim Rudi: I, imao sam priliku da budem primljen u one.... U Sloveniji je to bilo nemoguće; znao sam situaciju, ne primaju bre 150 Albanaca, imali su škole samo za Slovence i na kraju su prihvatili Makedonce. Pošto Makedonci u bivšoj Jugoslaviji nisu baš bili problematični, pognuli su glave i dobro im je bilo. Čak i kada su postali država nisu imali problema, nisu je dobili ratom, to su Makedonci, ali ja povezujem različite teme, ali ovako je bilo. I imao sam priliku, Agim bi mogao da mi pomogne tamo za novu diplomu... dakle... pošto je bio tamo znao je situaciju bolje da mi malo pomogne, ali sam rekao ne, zaboravi na to {udara rukom o ruku}. I otišao sam i uzeo to, dobio sam šta mi je trebalo za prijemni, trebalo je četiri portreta, deset crteža, i počeo sam da crtam portrete... sad sam znao da radim portrete. Znae li šta sam crtao? Dečan i kuću i jedno od onih {objašnjava rukama}, ništa nisam znao, ranije nisam znao, pre, ali sada sam bio u potpuno drugoj situaciji.

Uradio sam četiri portreta... nekoliko časova je bilo za skulpturu, Agim Čavdarbaša je upravo došao na Akademiju i ja sam uradio te portrete. Kupio sam najlonski sunder, ogroman sunder i uradio sam dve ovde, dve tamo {objašnjava rukama}, dve skulpture sa, znate, dve skulpture sa znate, dobio sam crteže, ušao sam. Bio je to voz koji ide do Ljubljane, u Kosovo Polje u 11 sati, otišao sam tamo tako, uskočio sam u autobus i otišao u Kosovo Polje, i uskočio, znate, i otišao u Ljubljanu. Dobro je bilo što sam imao novca, situacija u mojoj porodici je bila savršena, sve, Rafeti se vratio iz...

Eremire Krasnići: Beograda...

Agim Rudi: Iz Beograda, počeo sam odmah da radim za Akademiju, njegova plata je bila 1000 evra, 1000 maraka, da li uopšte znate koliko je bilo 1000 maraka, 1000 maraka je pre 40 godina bilo mnogo. Pre 40 i više godina, pre 44 godine, to je bilo davno, imali smo para kod kuće... Rekao sam da želim da učim, nismo uvek imali novca, svi smo imali svoje materijalne probleme. Bez problema sam otišao tamo, sve moje sestre, sve su mi poslale pare, džeparac, otišao sam a ne znam gde, nisam znao, bio sam u Ljubljani, ništa nisam znao. Otišao sam, Bože...

Prijavio sam se da radim ispit, pet dana prijernih tada, ozbiljno, mnogo ljudi, mnogo ljudi, a pogrešno sam obavešten, slovenački nije bio sličan albanskom [misli na srpski]. Slovenački je bio drugi jezik, ne, ni ljudi to ne znaju, danas ljudi ne znaju i misle da je slovenački isti, ne, slovenački nije isti, slovenački je totalno drugačiji jezik, nisam imao pojma. Pohvalio bih se da sam znao srpski, to je bilo ograničenje, u Sloveniji si ograničen ako govoriš srpski, i istina je...

Eremire Krasnići: Kakav je bio taj ispit koji je trajao pet dana... mislim...

Agim Rudi: Pet dana...

Eremire Krasnići: Prvi dan je bio?

Agim Rudi: Tokom dana... crtali smo, pa pravili portrete i diskutovali, komisija, komisija i gde je na kraju bila komisija sa puno ljudi i pitali su nas, "Zašto studiraš, zašto želiš ovo da studiraš, zašto ovo..." Napravio sam veliku grešku. Imao sam svoju diplomu iz Više škole, poslao sam je, ali nisu razumeli zašto sam je poslao. Otišao sam tamo prve godine i sada su mi rekli, "Imamo problem, završio si Višu školu i rekli su mi, "Možeš ako želiš, trebalo je da nam kažeš. Hoćeš da upišeš drugu ili treću godinu?" "Ne," rekao sam im, "Neću da upišem ni drugu godinu, ni... Ne znam vajarstvo. Ovde sam da upišem prvu godinu." Bio je, bio je, nikad u životu nisu čuli ove reči, kakva budala, ja sam bio tu da učim o skulpturi, nije me bilo briga ni za šta, nije me bilo briga za baš ništa.

Otišao sam tamo, ovo je bilo veoma važno, bilo je veoma, veoma, veoma važno. Tada mi je to izgledalo besmisleno, velika stvar, kao da... Samo me je zanimalo kako da upišem akademiju. Ušao sam, savršeno. Poslali su telegraf, prijatelja, momka jer je tamo bilo nekih albanskih studenata, jedan iz Đakovice, svi studenti, ne mnogo u Ljubljani, sto studenata. Dakle, ovaj tip, Fahri Džara je, on je stalno na Fejsbuku, Fahri Džara tamo, studirao je tekstil. Poslao je, napisao, rekao sam mu, poslao je telegraf, "Upao si." Ja sam poludeo, poludeo sam, poludeo sam i onda sam rekao Agimu Čavdarbaši, o moj Bože, bio je tako srećan, bio je tako srećan da nisam tražio pomoć. Znaš zašto? Zato što je rekao, "Pomogao bih ti, ali bi ti ostao bogalj." Razumeš? To su bile male stvari, ali veoma, u mom životu veoma važne. I otišao sam u Ljubljanu...

Eremire Krasnići: Koje godine?

Agim Rudi: Diplomirao sam '77, minus četiri...

Eremire Krasnići: '73

Agim Rudi: Tako. Ljubljana me je izmorila. Mislio sam da nikada ne napustim Jugoslaviju, ali Slovenija nije bila Jugoslavija, bila je samo po imenu. Bio je to drugačiji svet, s jedne strane Italija, s druge Nemačka {rukama pokazuje dve strane}, veoma različite kulture. Ali nisam znao. Mogao sam da vidim da je to nešto sasvim drugo, drugačije se ovde živelo, drugačije ovde, a tamo u Sloveniji drugačije. Bio sam u dobroj finansijskoj situaciji, ponavljam. Tako da nisam imao problema, samo da učim i to je to. Imao sam problem sa slovenačkim, učio sam ga, da, učio. Učio sam, ništa nisam naučio, govorio sam slovenački, govorio sam i popravio se.

I započeo sam rutinu, ne u albanskom stilu, stavio bih veliki papir u svoju sobu i uradio bih 30 takvih i na tom papiru bih nacrtao kvadrat i napisao šta sam radio tog dana, šta sam naučio sam tog dana, šta... kao neko ko stalno želi da prevaziđe sebe znaš ja sam stvarno želeo... i počeo sam da učim tamo, usavršavao sam se, počeo sam da shvatam drugu umetnost kao umetnost, nedostajali su mi maniri, ja... naša pedagogija je bila jako zaostala ovde, ovde je pedagogija bila veoma nerazvijena. I polako, polako čuo sam neka imena, neke nove stvari, čuo sam... uglavnom bi mi to išlo na živce i ovo je bilo presudno (smeh), kada bi spomenuli Vasilija Kandinskog...

Eremire Krasnići: Kako to?

Agim Rudi: Pa, on je bio miks apstraktne i realističke umetnosti i ja nisam znao te razlike, nisam još uvek, znao sam i nisam znao. Falio mi je slovenački, falio mi je, nisu mi falile knjige jer sam ih čitao na srpskom ali nisam mogao da čitam na slovenačkom. Bio sam poznat jer sam znao da čitam ćirilicu a Slovenci, niko nije znao (smeje se), ja sam bio jako poznat. Tako da nisam imao problema jer bi oni došli do vas, studenti bi ponudili, “Ja nudim pomoć za engleski, ja nudim pomoć za francuski, ja nudim pomoć za ovo...” Ja sam uradio isto...” Ja sam uradio isto, imao sam puno zahteva za učenje ćirilice kao zamenu za...

Eremire Krasnići: Zašto, gde ste se susretali sa tim, gde se koristila ćirilica, u čemu? Dokumentima?

Agim Rudi: U knjigama...

Eremire Krasnići: O, u knjigama...

Agim Rudi: Da, u knjiga, knjigama o estetici, knjigama o umetnosti, sve u Beogradu...

Eremire Krasnići: Pisali su ih ćirilicom?

Agim Rudi: Pisali su ćirilicom, nikad nisu pisali latinicom, samo ćirilicom.

Eremire Krasnići: O, tako?

Agim Rudi: Da (smeje se) kad ste me opet pitali, rekao sam da sam pri zdravoj pameti, pisali su ćirilicom.

Eremire Krasnići: Nisam... mislila sam da su pisali latinicom...

Agim Rudi: Ne, nisu uopšte koristili latinicu, koristila se samo u Zagrebu.

Eremire Krasnići: Šta ste vi radili, da li ste prepisivali latinicom?

Agim Rudi: Ne, ja sam samo prevodio.

Eremire Krasnići: Okej.

Agim Rudi: Prevodio, bile su dve strane, tri strane ili nešto, prevodio sam. Neko je imao tekstove na srpskom i tamošnji studenti su imali tu dobru naviku, to je bilo jako dobro. Nisam imao nikakve probleme, svi su prevodili na engleski, jedna strana, dve strane, biografije. Posebno biografije, jer biografije nisi morao da znaš, gde je Martins, gde je onaj drugi, gde je onaj treći bio, i gde je rođen i ostalo. Znao, razumeo sam malo slovenačkog, uglavnom, nisam mogao da čitam na slovenačkom, moj srpski je bio perfektan i tako dalje... I čitao sam *Politiku*, *Subotnju Politiku*, novine *Subotnja Politika*, imala je kritičku perspektivu o umetnosti, na vrhu. Nju sam transkribovao.

Eremire Krasnići: O umetnosti i u Jugoslaviji zar ne...

Agim Rudi: O figurativnoj umetnosti u Jugoslaviji...

Eremire Krasnići: Okej.

Agim Rudi: I perspektive iz inostranstva. Da, ali Jugoslavija je bila tako velika, imala je mnogo velikih ljudi, mnogo velikih ljudi. Veliki je greh što uopšte ne možete da pogledate ove stvari. Na primer, skulptura, najveći čovek bivše Jugoslavije, najveći u umetnosti, najveći svih vremena, mislim da je Ivan Meštrović.¹⁵ Ivan vajar. Vajar, samo ću ovo objasniti, a onda ću se ponovo vratiti. Ovaj vajar je bio lud, prevaren, zavaravao se nekakvim jugoslovenstvom, nekakvim slovenstvom i onda je napravio sve beogradske spomenike, Ivan Meštrović je napravio sve beogradske spomenike, celu skupštinu, Meštrović je napravio sve konje i sve te stvari. Skupština Crne Gore, Njegošev grob i sve je bilo od Me... Meštrović. Meštrović je bio u Sloveniji.

Bio je stvarno veliki, onda je otišao, za to vreme je otišao u Ameriku. Čak i u Americi, u centru Čikaga je imao... ima Meštrovićeve skulpture, pobedio je na svetskom takmičenju sa [skulpturom] Indijanaca u bacanju, i on zaista, stvarno velika skulptura, konj ovako... Pa ja sad pričam kako je on veliki, znate, Amerika ne zna ko si, da li si Hrvat ili šta si.... Bio je Hrvat Meštrović, ali je bio zbunjen jugoslovenstvom, bio je lud... i to treba pročitati, to naučiti, naučiti tog umetnika. Ljudi velikog kvaliteta, ma kakvi bili, treba ih poznavati, treba znati ko su, treba znati ko je Nikola Tesla. On je heroj u Americi. To je veliko ime.

Eremire Krasnići: Da li je imao ovde neke skulpture ranije, Meštrović?

Agim Rudi: Gde?

Eremire Krasnići: Na Kosovu tako da možemo da kontaktiramo...

Agim Rudi: Ne, nismo imali te ovde, Kosovo je bilo ništa, dobro je da postoje neke u Beogradu, u Hrvatskoj, svi su tamo. Bio je zaista veliki, čak ni oni nisu znali koliko je bio bitan, koliko bitan... koliko veliki umetnik, znate? Ne znam odakle je ovo došlo...

Eremire Krasnići: Pričali smo o recenzijama koje ste u to vreme čitali u *Politici*.

Agim Rudi: I da, hm, hm, hm... i *Subotnja Politika*, probudio sam se usred Ljubljane, nisam hteo, nisam želeo Beograd [da mi okupira um] tamo, zamislite *Politiku*, novine o politici koje su imale odlične umetničke kritike. Jednog dana sam čitao, jednog dana sam čitao kako se u Minhenu otvara retrospektivna izložba Vasilija Kandinskog. Verovao sam, da ne znam baš ništa, pričali su i ja nisam razumeo šta govore, uopšte nisam razumeo šta govore. Nisam znao šta je apstraktna umetnost, u Višoj

¹⁵ Ivan Meštrović (1883-1962) je rođen u Vrpolju, u Hrvatskoj. Bio je poznati hrvatski vajar i arhitekta 20. veka. Meštrovićeve dela posebno odlikuju religiozna umetnost, uglavnom izrađena iz drveta. Na njega su posebno uticala vizantijska i gotska arhitektura. Njegovo najpoznatija dela iz ranog perioda su Raspelo i Bogorodica.

školi nas to niko nije učio, oni su radili apstraktno, ali apstraktni naturalizam, znaš, pola apstraktno nekako pola... nemoj da petljaš, reci to direktno ne ovako jer ja ne znam, razbij mi to, otvori mi oči. Nisam rekao ni reč, bio sam frustriran, Slovenci su znali ceo svet, slovenački studenti, kolege, znali su, videli, ja nisam video. Nisam znao, nisam znao šta je Luvr, nisam znao, nisam znao ništa, tada sam video, mislio sam da znam. Nisam znao ništa.

Probudio sam se jedne noći, u četvrtak uveče i uzeo, kupio sam jedan ranac {objašnjava rukama} da idem kao, kao... onaj put su otišli... bilo je kao hipi, znaš ovako sa džakom i sve, sve, sve ... ne govoreći ni nemački ni engleski, baš ništa, otišao sam, otišao u Minhenu. Otišao sam u Minhenu, uzeo sam ovu [vreću za spavanje] da bih mogao da spavam negde u parku, znao sam da ako postoji muzej onda postoji park, u Austriji... i... mislim na Minhenu... i morao sam da naučim rutine ovih putovanja, kako znati? Da znaš a da ne govoriš jezik, ne poznaješ nikoga... pa mnogo godina, mnogo godina, deset godina sam ovako išao, putovao ne znajući ništa. Naučio sam sistem a da nisam govorio jezik, znate? Ne poznajete borbu kada putujete i ne govorite jezik.

Hteo sam da spavam u parku, ali policija mi nije dala, spavao si noću i morao si da ideš u muzeje tokom dana, ostavili smo naše stvari u stanici te [kutije], nekako si ih ostavio {objašnjava rukama}, naučio si ove stvari ne govoreći jezik, bilo je teško naučiti ih (smeh)... Ušao sam u muzej Kandinskog, Bože moj, toliko spratova Kandinski. Hteo sam da poludim koliko toga nisam znao, ali čitao sam mnogo, čitao sam mnogo o Kandinskom, ko je i šta je, ali nisam razumeo. Znate... počeci apstraktne umetnosti i sve... eto, tu ja, tamo dok čitam, jer sam hteo da budem najbolji student, nisam hteo da budem osrednji, hteo sam da budem najbolji, najbolji među Slovenacima, svi su bili Slovenci.

Gledao sam plavi period, zeleni period ovako, počeo sam mehanički da učim šta su... Otišao sam, nisam mogao da ostanem od jutro, nisam mogao da ostanem od 9 do, do 17 popodne. Platilo sam dve karte, prvo sam izašao i spavao u travi sat vremena jer tako, pa druga karta, gluposti ali ovako... Došao sam, otišao, ostao sam dva dana, dva dana u muzejima koji za mene su bili kao da otkrivam Ameriku. Video sam Kandinskog, izbezumili su me sa ovim Kandinskim, nisam razumeo. Pratio sam to, nikome nisam rekao da sam u Minhenu, uopšte, uopšte, uopšte...

Čitao, čitao noću kao lud, čitao ono... o njegovom životu i o njegovim pogledima, još nisam znao, još ih nisam poznao estetski, ali sam ih razumeo pre vremena. Počeo sam, nisam mogao da se suzdržim kada su pričali, rekao sam, "Ali ne, ovo je plavi period, ima... to je kratak period..." Kandinski je bio lud za muzikom, želeo je da slika poštujući principe muzike. Ali ne možeš sa muzičkim principima, on je i sam video da ne može, ali ja sam visoko govorio o njemu (smeh) pred učenicima,"Šta se desilo sa Agimom, Bože, Bože?" Promenio sam se, počeo sam da se menjam. I tada niko nije mogao da me zaustavi, nije stalo. Onda uveče nisam išao kući, u 19 časova sam bio u biblioteci, biblioteci Akademije, Akademija je imala sedam... od ponedeljka do petka.

Vajao sam po ceo dan, radio sam na svojoj skulpturi po ceo dan sa ili bez rasporeda. Nije me bilo briga, nije me bilo briga za vreme, bio sam u studiju. A uveče sam išao u biblioteku, subota i nedelja, nedeljom sam bio sa Albancima. Naterao sam se da ostanem sat sa Albancima, dva sata jer... nisam

(smeh)... da se družim sa Albancima, svi su se družili, deset ljudi, dvanaest ljudi na jednom mestu. Pričali su o životu, politici i to mi je išlo na živce. U Sloveniji... u Sloveniji se ne može dugo, dvanaest ljudi kako su ostali, Bože (smeh). Ponekad su i pasulj pravili i ne znam šta, dobro je bilo sat-dva...

Eremire Krasnići: Da li je to uticalo na vaš rad...

Agim Rudi: Puno...

Eremire Krasnići: Ta informacija i ...

Agim Rudi: Puno, puno...

Eremire Krasnići: To izlaganje...

Agim Rudi: Puno i... oni su došli, ali sve treba da se radi recipročno. Došli su studenti iz Santa Kruza, imam poster, iz Amerike, imam poster jer stalno zaboravljam odakle su, iz Kalifornije nešto.... Došli su da izlažu sa ljubljanskim studentima u gradskoj galeriji i ne znam... Ne znam šta je to bilo, na tom plakatu je pisalo ko su i sve.... I birali su nas među studentima, nije bilo važno, birali su nas iz prve godine i druge i slično, ali ja sam bio na drugoj godini. Tri moja rada bila su u gradskoj galeriji u Ljubljani, mislio sam da sam postao najbolji, najbolji na svetu. Za mene je to bilo najbolje na svetu, jer samo tri, tri moja dela, o Bože, bio sam tako srećan, samo što nisam poludeo, samo što nisam poludeo...

Trebalo je suočiti se i sa ovim problemima, i sa ovim problemima, to su problemi umetnika, posebno na početku, jer čini se da postajete snob. Imate visoko mišljenje o sebi, ali to "visoko mišljenje o sebi" bi trebalo da bude racionalno i trebalo bi da bude u skladu sa stvarnošću (smeh). Onda sam saznao da su to dobra dela, da ih ne bi razotkrivali da nisu dobra jer tamo u Ljubljani tako ne ide, poznavajući nekoga, nisam poznavao nikoga (smeh). Ovo je bila velika čast... međutim, najveća stvar u Ljubljani je bila to što su te različite kulture, kultura dospele do tebe, otišao bi jednom u Beč, poludeo bi. Otišao bi u Veneciju, poludeo bi, svet je živio, svet Slovenije, bio je živ kulturni život, kulturni život je bio dobro razvijen. U Sloveniji su bile čudne izložbe, Nemci, sa svih strana.

Eremire Krasnići: Da li je to bilo vaše prvo izlaganje, to u Sloveniji?

Agim Rudi: Da, u galeriji?

Eremire Krasnići: Da.

Agim Rudi: Da, u galeriji to uvek obeležim, to uvek upišem u biografiju, to je bilo... nije bilo ko zna šta zapravo, ali za mene je bilo tako važno zaista, mnogo... tako velika, hej... izložba studenata, doduše, ali tri moja dela, to nisu od svakog uzeli, od svakog su uzeli samo jedan. Stani malo, razmisli gde, kako tri moja dela, sve je, dobro sam. Došao sam do tog zaključka da nisam loš, znao sam za Kandinskog, znao sam apstraktnu umetnost, realističku umetnost, to je bilo ništa, nije bilo ništa.

I ovo, to je to, to... negovale su nas različite kulture. Tada je bilo tako važno videti velike ljude, na primer, slovenačku skupštinu, montaža se radi u reljefu, ovde možete da pogledate negde u... to je reljef, sa srebrnim skulpturama, sve, stotine, stotine skulptura. Zna li ko ih je napravio? Moj profesor, profesor Zdenko Kalin.¹⁶ Zdenko Kalin je jedinstven profesor, bio je stvarno veliki čovek, dao je početke... Ali on je studirao u Zagrebu kad je bio Ivan Meštrović, znate ja polako povezujem stvari. Ivan Meštrović mu nije bio profesor, ali je bio profesor na Akademiji. Neko je imao čas, neko čas...

Zna li šta znači imati Meštrovića, znaš da rasteš, postaješ veliki, postaješ veliki. Onda kada je završio Akademiju, nakon što je otišao u Karare, u Karareu je jedan kamen, kamen... odakle vade kamenje, mermer. Taj kamen, sve ploče u Saudijskoj Arabiji su napravljene od karara, Mikelandelove najbolje skulpture... sve Mikelandelove skulpture su napravljene od karar kamena. Tamo žive porodice, 500-600 porodica žive tu hiljadama godina, imaju svoje domove, spavaju i prave... Moj profesor je otišao tamo, bolestan, i nije bio kako treba, otišao je (smeh), ostao je četiri godine, živio je u Kararu da nauči kamenoklesarsku struku i imao je problem jer su ovi Slovenci tako dobri, dobra nacija, oni su nacionalisti. Ali oni ne kažu ovo, mi kažemo ovo, odmah to kažemo i ne razumemo toliko reč nacionalizam, ali čak i kada počnemo da shvatamo nešto o sebi, spomenemo da smo nacionalisti, mi se pokažemo.

Ali nije nacionalista, on je hteo da napravi skulpturu, slovenačku skulpturu. Živeo je u Titoju, Titu, Josipu Brozu Titu, predsedniku Jugoslavije, imao je jedno mesto, Brione u Hrvatskoj, tamo je poveo sve umetnike. I veliki umetnici su imali svoje atelje, ovaj Zdenko Kalin je tamo imao svoj atelje, kad god je hteo tamo je išao. Bio je veliki čovek, naučio sam mnogo, bio je, sada znam, neoklasik, stari neoklasik sa starim standardima. Kad sam ja otišao tamo on, on je otišao, počeo je da se sprema za penziju, bio je u tim godinama, pušio je cigarete *Jugoslavija*, pušio je cigarete *Jugoslavija*, tamo je izvadio {objašnjava rukama} izvadio je njegovu šibicu.

Mnogo sam naučio od njega, naučio sam stvari koje ne možete naučiti u umetnosti, neke stvari ne možete naučiti, postoje stvari koje nisu zapisane u knjizi. Neke stvari su napisane, u umetnosti ne pišu, to morate videti. Trebalo je da ga vidite kada je išao da pravi skulpturu, Zdenka Kalina, kada je bio udubljen u svoj rad. Naučio sam više tokom tog minuta, naučio sam više nego iz drugih stvari, više nego iz knjiga koje sam pročitao i umetnost je... ona ima svoje tajne. To nije Božije delo, to je delo čoveka, čoveka, čoveka koji je mnogo radio, koji toliko zna, koji je mnogo radio i on zna. Nije nešto što mu je Bog dao, ne, to nije Božije delo, Bog ima svoje mesto za druge stvari, a ne da vas uči da se bavite vajarstvom. Ne da vas učim da pravite muziku. "Imam ovaj projekat, Bog mi ga je dao." Pevačica, reper, glupost, besmislica, ne bilo koja... nije glupa, rep je takođe dobar i ostalo, ali pustimo to...

Tako da sam dve godine bio kod Zdenka Kalina, on mi je bio profesor, sve sam naučio u Sloveniji što je bilo, bilo je sa Zdenkom Kalinom. Recimo, RTV Ljubljana, znate da su imali, imao je momka golog sa

¹⁶ Zdenko Kalin (1911 - 1990) rođen je u Solkanu, Slovenija. Bio je poznati vajar u bivšoj Jugoslaviji. Studirao je na Akademiji likovnih umetnosti u Zagrebu. Kalin je postao profesor na Akademiji likovnih umetnosti u Zagrebu 1948. Kasnije, 1965. godine, postao je rektor iste umetničke ustanove.

ovim {objašnjava rukama}... sa, sa, sa slamom, sa ovim je pravio muziku, go, i to je bila ikona ljubljanske televizije, to je bio delo ovog Zdenka Kalina. Želim da vam kažem mnogo, mnogo, mnogo... A ja sam od njega dobio mnogo, i on se bavio umetnošću, nije se bavio tim... Nakon što su mi ispričali neke detelje, mogu i o detaljima da pričam... Jednom rano ujutru, otkad sam išao, od 15 do 7 ujutru, ceo život sam išao na Akademiju, nikad nisam bio tamo od 10 do 7 ujutru, išao sam u 15 do 7, od 15 do 7 ujutru. Odlazio bih na Akademiju i u 19 časova bih odlazio u biblioteku.

Trebalo bi da si bolestan, to te pojede, veliko mesto te pojede, znate kako? Ne možete postati najbolji, ne možete postati najbolji, to treba da se borite drugim stvarima (smeh) drugim premisama. I ja sam išao rano ujutru i kada sam otišao jednog dana ujutru koristio sam vreme od 7 do 9 ujutru, niko nije dolazio u Akademiju, nikad, studenti Akademije nisu dolazili na Akademiju od sedam, osam ujutru. Došao sam, nisam mario ni za koga, ja i skulptura. I kada je došao profesor, vajao sam, "Koji profesor..." Toliko sam ga voleo, toliko, a on je rekao, "Imaš li problema?" Profesor mi je rekao, "Imaš li finansijskih problema?" Znao sam, rekao sam, "Nemam nikakvih materijalnih problema," rekao sam, "Osim što su me poslali od kuće i našao sam posao ovde, u ovim muzejima." Tokom leta sam zaradio mnogo novca, mnogo, radio sam u restauratorskom odeljenju muzeja, ovako sam imao i mnogo novca, putovao sam avionom bre. Međutim, putujući avionom supruga me je naučila da kada je došla tamo u posetu...

A ja sam rekao, "Nemam problema, itd..." "Koje su to brige koje te teraju da to uradiš, koja je tvoja tuga?" "Rekao sam, "Slušajte profesore, osećam se loše što moram da vam kažem mnogo stvari, vi ovo znate, ali ja sam rekao sada mi to nemamo... mi smo pripojeni Srbiji, jugoslovenska država nas je otela od Albanije i mi smo u Jugoslaviji..." "A kako niste, zar niste deo, Kosovo nije deo Srbije?" "Ne, to je deo Albanije, zar to ne znate?" "Rekao je, "Nisam znao." Tada sam rekao, "Mi, ja se usuđujem da slušam samo 10 do 15 odsto albanskih pesama na Radio Prištini, 80 odsto, 90 odsto se ne usuđujem da slušam." "Gde ih slušaš?" "Potajno ih slušam na Radio Tirani." "Rekao sam, "Čitao sam Dostojevskog sve na srpskom, jer nema... nema..." Nije prevedeno na albanski, sve osnovno je na srpskom, ja sam srednju školu završio na srpskom. Imao sam albanski, samo na kursu albanskog jezika. "Rekao sam, "Ne mogu da pevam svoju pesmu, ovo je pesma, on peva," rekao sam, "on ne jauče i ne viče, on peva."

Te pesme... Povezao sam ih sa *Këngë e Pakëndueme*,¹⁷ napravio sam ovu povezanost, moja ideja, ideja ove skulpture, ideja ove skulpture je bila *Këngë e Pakëndueme*. "Rekao je, "Zaista? Zašto mi nikad nisi rekao za ove stvari?" I tada sam mu rekao, pokušao je da razume ali nije mogao, ko je sit ne može da razume gladnog. I bio je nekako komunista, dobar vajar ali komunista. Komunista, znate, on je bio deo partije, što mu je omogućilo da živi kao kralj, kralj nad kraljevima i ako sada... Ne znam, nisam probao, niko mi nije tražio da živim kao kralj, možda bih popustio (smeh), razumete li jer je ovakav život lep, ovo je bilo sa...

¹⁷ Miloš Đerđ Nikola [Millosh Gjergj Nikolla] (1911-1938) je bio albanski pesnik i pisak poznat pod svojim književnim pseudonimom Migjeni. *Këngë e Pakëndueme* [Neotpevana pesma] je jedna od njegovih najpoznatijih pesama.

Onda sam... nešto drugo se desilo na trećoj godini, ja, došao mi je drugi profesor, Slavko Tihec.¹⁸ Slavko Tihec je bio... spomenike u Sloveniji nije pravio niko osim Slavka Tiheca u tom periodu, znate da je imao veliku reputaciju, veoma moderan. Mnogo je radio u Francuskoj, magistrirao je tamo u Francuskoj pod mentorstvom Cezara [Baldačinija], on je veoma poznati vajar, Cezar. Skulptura jeste, ima svoje karakteristike. Dok nisam od Kalina naučio da radim sa dletom, onda mi ovde, nažalost, ništa drugo nije trebalo (smeh). Onda do principa materijala i forme, principa, pravila, dobra strana skulpture nije samo vajarski deo, znate...

Od njega sam naučio i druge stvari, u svakom trenutku moraš biti u skladu sa vremenom, takođe u umetnosti moraš biti u skladu sa vremenom, sve je u redu dok si u skladu sa vremenom. Ako niste u skladu sa vremenom, zamislite da nosite bluzu koja se nosila u 18. veku, zamislite koliko je to glupo, ili ako jedete hranu iz 18. veka. A mi... stvari, stvari treba da budu u skladu sa vremenom, skulptura takođe i muzika i sve umetnosti treba da budu u skladu sa vremenom, treba da budu u skladu sa vremenom.

Sada me je doveo do ovog drugog puta, ali ja sam bio spreman, bio sam spreman, znao sam razliku... Znao sam šta je uradio Pikaso, šta je uradio Henri Mur, šta je uradio, ko je bio Mikelandelo. Znao sam istinu, ni jednu istinu o... ispričanoj kao u stripovima, ali sada sam znao istinu kako bi trebalo da se zna. Kako je živelo sa vremenom, kako je korespondiralo sa vremenom, koji je tada bio nivo, ako ne znaš te stvari onda nemoj da se baviš skulpturom, ne slikaj, treba da znaš u kom vremenu živiš. To je sada važno, to je druga umetnost, umetnost 18. veka je drugačija, umetnost 19. veka je drugačija. Impresionisti su lepi, lepi, sad se završilo, samo ih gledam i žao mi ih je, ali u redu. Završilo se.

Drugo je vreme, 21. vek, treba da nađete šta sledi, šta je za 21. vek, treba da budete pametan umetnik, na dobrom glasu, ne na lošem.. Prošlo je, završilo se, "Bože, bože, donećeš mi pesmu, doneće mi Bog pesmu, ona će mi reći šta da radim." Ne, ne, morate da se pridržavate zakona i pravila sveta, trebalo bi da znate odakle, odakle potiče vaša umetnost, odakle? Šta je izvor vaše umetnosti? I ja sam mnogo toga naučio od ovog Tiheca, naučio sam od ovog Tiheca i oči su mi se širom otvorile, otvorio se drugi prozor. Ne potcenjujem ovo, bio je veliki ali bi postao veliki, jer da bi postao veliki, vreme treba da prođe malo, znate, ne možete odmah da postanete veliki...

Eremire Krasnići: I on vas je naučio da odgovarate na direktniji način na ono što se dešavalo u umetničkom svetu?

Agim Rudi: Naučio nas je, dosta nas je naučio, ali ja sam proučavao njegova dela, nije morao puno da nam objašnjava.

Eremire Krasnići: Kakva su bila, šta, kakav je bio njegov stil?

¹⁸ Slavko Tihec (1928-1993) je rođen u Mariboru u Sloveniji. Studirao je na Akademiji za fine umetnosti i dizaj u Ljubljani. Bio je poznati vajar u bivšoj Jugoslaviji, posebno zbog svojih spomen-obeležja palim borcima iz Drugog svetskog rata.

Agim Rudi: Njegov rad, poenta je bila nešto drugo, on bi zgrabio nešto, pokret, stvar i od toga bi stvorio priču, od toga je stvorio ideju i započeo skulpturu. On, on je napravio partizane, on, on je napravio partizane on, on, goli ljudi i partizani on... ali to nije dovoljno, znam da nije (smeh) to nije dovoljno, samo da bi napravio partizane, znate, treba ti nešto drugo, znate, treba ti malo više naravno.

Imao sam jednog učenika... Preskočiću malo i ispričaću vam. Početkom [školske godine] je došao taj student, odmah posle rata, evo, rat se tek završio. Student je polagao prijemni, bio je jedan od najboljih, tako dobar i rekao sam mu, "Znaš šta? Ispričaj mi sve svoje brige, reci mi da ih tvoje borbe ne zadržavaju za sebe, ovde imaš svog profesora i možeš mu sve priznati. Kao, kao, kao što se radi sa rabinom... kao on, kao on, kao onaj kod koga idete na ispovest, priznaj mi svoje muke. Naravno, ono što spada u oblast skulpture, ako imaš bilo kakve borbe, reci mi, pomoći ću ti." Rekao je, "Da profesore, reći ću vam," rekao je, "odmah ću početi da vajam Adema Jašarija".¹⁹ Bio je mlad, šarmantan, dobar, koristan. Pa, rekao sam, "Znaš šta, neću te sprečiti da radiš Adema Jašarija, ali još uvek nisi dovoljno naučio da radiš Adema Jašarija, trebalo bi da uradiš neke druge korake u prvoj, drugoj, trećoj godini i onda kada uradiš Adem Jašarija, to će se odraziti, to će se pokazati, ne možeš sada..." "Ali ne, uradio sam to jednom." Na svoj način mi je rekao da je to uradio jednom, ali ostavi to (smeh), mislim ti si to uradio jednom...

I kako to biva, bio je u četvrtoj godini, nekako ga nisam zaustavio jer da bi napravio veliku figuru, tehnički kostur, treba mnogo toga, i da li vredi pokušati ako još uvek nisi, ako nemate veliko iskustvo? I nisam mogao da ga izvučem iz toga i ostalo, ali došla je četvrta godina, treća godina, takođe u trećoj godini rekao sam mu, "Hoćeš li ovo da uradiš, moramo da oblikujemo ovu figuru, da napravimo figuru zaista važne ličnosti, čoveka rata, kulturnog čoveka... gde je tvoja posvećenost, tvoja posvećenost od pre tri godine, možeš li to da uradiš?" (smeh) Ne samo da to nije uradio, nego je sve vreme proveo tražeći izgovore. Počeo je da ulazi u drugi svet umetnosti, bio je [uhvaćen] drugim tajnama, tajnama koje su ga ticale, a sada kada je završio Akademiju radi za novac, pravi spomenike i...

Eremire Krasnići: Da li je vaša odnos sa Tihecom bio sličan ovom?

Agim Rudi: Sa?

Eremire Krasnići: Tihecom. Slavkom Tihecom, vašim profesorom koji je...

Agim Rudi: Da, bio je, bio je, bio je... od svakoga si dobio nešto, od svakog ponešto. Od njega sam naučio ljubav prema materijalu, umetnost se stvara od materijala. Umetnost se ne pravi od vetra, nije ton, ton u muzici, već je materijal, znao je za milosrđe materijala {objašnjava rukama} cenio je, cenio kamen, cenio je stav u kamenu, razumete li, on je to cenio, ja sam tu zahvalnost naučio od njega. Ali od njega, od njega, ne, naučio sam druge stvari, konstrukciju, naučio sam kako, kako... dimenzija, šta

¹⁹ Adem Jašari (1955-1998), takođe poznat kao "legendarni komandant," bio je osnivač OVK i slavi se kao njen najistaknutiji vođa i simbol nezavisnosti Kosova. Poginuo je u martu 1998. godine, zajedno sa svojom dvadesetočlanom porodicom – od kojih polovina maloletnih devojčica i dečaka – u pucnjavi sa srpskim trupama tokom trodnevne opsade njegovog doma u Prekazu.

dimenzije znače, a onda je dimenzija, umetnost je dimenzija, veličina i još neke stvari, neke druge stvari sasvim različite koje su mi postale previše kada sam ih razumeo. Još jedna prednost koju sam imao, prednost ljubljanske Akademije, sad nabrajam šta je bilo dobro na ljubljanskoj Akademiji, imali smo estetiku i teoriju i dosta ovih predmeta... imali smo anatomiju, ovi su se polagali, Akademija bi kupila ove, ove leševe i naš zadatak je bio da kurs anatomije...

Eremire Krasnići: Stvarno?

Agim Rudi: Besmislica, mišići, jedan mišić...

Eremire Krasnići: Mikelandelo i Da Vinči su to radili.

Agim Rudi: Na taj način, na taj način je Mikelandelo naučio anatomiju... lično mislim da je to nije neophodno, ali i oni su voleli stare načine, starije generacije su želele da budu kao Leonardo, da budu kao Mikelandelo, da budu... I sada su profesori bili, znali su da sam Albanac, bili su, "Agime... dobro je da imamo Agima da može da nam pomogne." I jednom sam se onesvestio od toga... onesvestio sam se, jedva sam stao na noge (smeje se). Rekao sam "Znate šta, ostavite to na miru, ne znam da li ću doći na čas da vam pomažem, nema šanse..." Znate, Albanci su takvi znate, fizički...

Treći Deo

Agim Rudi: Imao sam ovog poznatog profesora, Milana Butinu,²⁰ imao je puno knjiga, imao je. Sada je već pokojni, svi su oni umrli. Tako star, i držao nam je kurs i bilo nas je trojica, tokom školske godine, trojica. Samo mali broj nas, tako malo, ne kao ovde, 20 ljudi, ja ih imam 20, četvrta godina 20 ljudi, treća godina 17. Glupost, niko to ne radi, čak je i u Parizu tako, troje do četvoro ljudi. I on je predavao, njegova predavanja su često bila individualna, sa jednim po jednim.

Eremire Krasnići: Mislite, jedan na jedan.

Agim Rudi: Tako sam se zabavljao sa njim i mnogo naučio. I on mi je na početku rekao, "Agime, imaš problem, dobar si momak i sve, ali imaš problem da ne slušaš, samo razmišljaš kako ćeš da odgovoriš, ti si baš takav, spreman si da daš odgovor, ali ne i da me slušaš, trebalo bi da upotrebiš svu svoju snagu da me saslušáš pa onda odgovoriš, trebalo bi da stekneš tu veštinu." To me je toliko razbesnelo na početku, a onda sam to dobro razumeo, rekao je, "Shvati to na dobar način, pričamo među sobom." Naučio sam da ga slušam, počeo sam da ga slušam, toliko je važno slušati, mi kao nacija ne slušamo, šta imamo da kažemo, hajde da slušamo. Tada mi je bio mentor, imali smo četvorogodišnje studije i izabrali smo mentora.

²⁰ Milan Butina (1926-1999) je rođen u Kočevju, Slovenija. Studirao je na Akademiji finih umetnosti u Ljubljani, gde je diplomirao sa odeljenja za slikarstvo 1951. Bio je slikar, scenograf i teoretičar umetnosti.

Moja teza se ticala oblika, oblika, o *formi* [govori na srpskom] sam radio i to smo morali da uradimo u okviru skulpture. I to je trajalo, cela četvrta godina je bila pitanje, teza, pismeni deo, i... to se nigde nije desilo, nisu imali ovakav diplomski rad. Tako da je moja magistarska diploma bila manje napisana, jer diplomski rad, diplomski koji sam uradio tamo, znate, tamo sam završio master. I dobro, mnogo sam dobio od njega, počeo sam da čitam estetiku, o prefinjenijoj estetici, odbranio sam tezu, jer se zna mnogo o tome kako se brani, odbranio sam tezu, znam da pravim skulpture, ali ja nisam estetičar. U redu, ali dobro, praviš skulpture dok ne znaš šta radiš, i ko te uči šta radiš, estetika te uči. Neću da postanem estetičar, već vajar, da, i ovo je bio rat, ali je bila dobra borba, koji nivo je bio, sve, sve drugačije.

I dalje imam taj problem, evo imam ovaj problem sa učenicima, oni misle da mogu biti dobri vajari, to se ne može bez dobre estetike, bez temelja, bez poznavanja puta. Kažem im, “Znate li ko sam ja? Profesor. Ko sam ja? Onaj ko vam pokazuje put kako nastaje umetničko delo. Znate li koliko ima puteva? Ako postoji 5000 miliona umetnika, postoji 5000 miliona staza. Pokazujem ti jednu, ja samo znam svoj put.” Ali samo ako vidite neke puteve, vidite da umetnost ima put, trebalo bi da znate, postoje neki putevi, da bih ovo bolje razumeo, uzeću najčešći primer koji postoji. Hoćeš u Podujevo i ideš za Kosovo Polje i profesor ti kaže, “Hajde, hoćeš li u Podujevo, šta ćeš tamo, skraćiću ti put.”

Profesor je taj koji vam skraćuje put, on zna malo više, malo više, i skraćuje put, razumete li šta znači skraćivanje puta? Ovo je profesor, ne da pravim mit od profesora, da stvaram distancu {objašnjava rukama}, “Mogu li vam nešto pomoći? Znam to najbolje od svih na svetu.” Ne more. Ne znam najbolje od svih na svetu, znam mnogo stvari, naravno da imam 70 godina znam, ti imaš 25 još ne znaš. Da li razumete, ovakvi odnosi znate, ponekad banalni a ne akademski, ovo su bili moji odgovori, ali tako istiniti, mislim da su tako istiniti. Godine vam daju neki luksuz, godine vam omogućavaju da saznate nešto više. Dobro, biti profesor je završeno, škole su završile svoje.

Eremire Krasnić: Kada ste se onda vratili, ‘77?

Agim Rudi: ‘77. sam se vratio pun [znanja]. Znao sam toliko, toliko, znao sam samo da se bavim skulpturom i ništa drugo. Gde da idem, ovde je tek otvorena akademija, stvari su bile... Agimi je rekao, “Dođi, dođi, dođi na moj odsek da predaješ.” Imao sam sve svoje, bili su profesori, znam odgovornost nastavnika, znam to odlično, obrazovanje je velika odgovornost. Nikada nisam želeo [da radim u] prosveti, nikada zato što... Uvek sam želeo, ali sam to toliko poštovao da nisam smeo da idem u prosvetu, jer u ovim okolnostima, jer se dešavaju mnoge čudne okolnosti (kašlje) i mnogo čudnih okolnosti, a ti si učitelj. Predavao bih u dobroj vajarскоj školi, ovde nema dobrih uslova za vajarstvo, i rekao sam sebi da neću da ulazim u svet umetničke akademije i da neću moći da budem na vrhu. I ovde su ljudi drugačiji, drugačije je, navikao sam se na drugačiji svet, pet godina je ostavilo veliki uticaj na mene.

Počeo sam polako, to je bio Venecijanski bijenale, koji je postojao već sto godina, uvek sam išao na Venecijanski bijenale, šta je to, to je uvod za ceo svet. Vi, šta se dešava u svetu, šta se dešava u svetu, vidite sve stvari koje se dešavaju unapred, ovde ljudi vide stvari kasnije. Evo, ovde su ljudi u to vreme

videli stvari kasnije, ja sam ih video unapred, ni za šta, ali vi ste otišli na Venecijansko bijenale, otišli ste u Rim, otišli ste u Beč. Gledali ste izložbe, jurili ste izložbe, bili ste, živeli ste u umetničkom svetu, u umetničkom svetu, živeli ste u umetničkom svetu u Ljubljani. Ovde nije bilo umetničkog sveta, bilo je samo Udrženje figurativnih umetnika.²¹

Eremire Krasnići: Da li ste vi bili deo Udruženja?

Agim Rudi: Da, uvek, odmah čim sam se vratio, postao sam deo Udruženja, odmah sam osvojio nagradu, tako dobra nagrada sa dobrom skulpturom. Dobro, dobro, izlagao sam po celoj Jugoslaviji, na puno mesta u inostranstvu zahvaljujući Udruženju, "Dobar posao, dobar posao Agime." Ja sam bio predsednik Udruženja, ali ne pitajte me koje godine jer nemam predstavu.

Eremire Krasnići: Ne, ne koje godine. Ali da li biste mi rekli kako je Udruženje funkcionisalo?

Agim Rudi: Udruženje je funkcionisalo jako dobro.

Eremire Krasnići: Kako?

Agim Rudi: Kada sam ja postao predsednik, bili smo, funkcionisali smo sami kao kosovsko, uvek smo imali problema sa Srbima. Jer smo jednom bili sa njima kao Udruženje i onda smo se odvojili, i onda je bilo jugoslovensko Udruženje figurativnih umetnika. Funkcionisalo je savršeno, sve je stvarno bilo dorbo.

Eremire Krasnići: Zanima me samo da znam, ne pitam kako je radilo. Ne pitam da li je bilo dobro ili loše, već kako, kakve je prostore nudilo umetnicima jer ne znam kako je radilo.

Agim Rudi: Iznenadjuće je kad to sad kažem, na primer, u Grožnjanu, to je blizu Umaga u Hrvatskoj, imali smo kuću sa devet soba, tri sprata, sa svime, to je bila kosovska imovina, svi figurativni umetnici su bili tamo. U Parizu smo uvek dobijali nagrade na raznim izložbama, BSI²² nam je platio da idemo u Pariz na tri meseca. To su bili sjajni uslovi, ali ono u Grožnjanu što sam ranije spomeuo, to je čudno, izgubili smo to nakon rata. Ne znam šta se desilo. Naša zemlja ne brine o ovakvim stvarima.

Eremire Krasnići: Kako je Udruženje organizovalo kulturni život i izložbe, zanima me jer ćete onda objasniti, nadam se da će kroz ovo sistem biti objašnjen na najbolji mogući način?

Agim Rudi: Imali su svoje sale. Mogli smo, Udruženje, da plaćamo 50 maraka za svakog umetnika koji je učestvovao u izložbi. Na primer, sećam se da sam plaćao 50 maraka samo da učestvujem. I onda

²¹ Udruženje kosovskih figurativnih umetnika, na albanskom *Shoqata e Arteve Figurative te Kosoves*. Samoupravno udruženje umetnika osnovano 1967. Udruženja su bila prisutna u svim jugoslovenskim republikama i pokrajinama, a SHAFK je stvarao mogućnosti umetnicima sa Kosova kao što su mogućnost putovanja i izlaganja u zemlji i inostranstvu i učešće u umetničkim kolonijama.

²² Biro za samoupravne interese, sada Javno stambeno preduzeće u Prištini.

smo dali nagrade, znači da je bila jesenja sala, sala, ako... ako ne grešim. Bilo je raznih kolonija, to je bila dečanska kolonija.

Eremire Krasnići: I to je Kosovo sponzorisalo?!

Agim Rudi: BSI za kulturu. Kosovo ih je sponzorisalo. Uzeo si novac i otišao u Grožnjan. Ostao bi tamo, zabavljao bi se, jeo bi na njihov račun, savršeno. Videli biste eksponate, videli biste toliko eksponata, sve, na putu i ovako. Platili su i putovanja. Išli biste tamo svake godine. To su bile čudne stvari. Čak i one koje smo imali posle rata, odbili smo ih, nismo ih više želeli. Udruženje... savršeno, bilo je savršeno. Imalo je svoje kuće, svoje stvari, svoje kanale. Bilo je isprepletano sa svim ostalim udruženjima. Sad je i dobro, još je zanimljivo, pomešali su ove stvari. Bilo je jako, jako, jako, rad ovog Udruženja je bio jako dobar, ali je onda polako stvaralo konfrontaciju mladih i starih. Stari bi rekli da je dobro što postoji Udruženje, mladi bi ćutali i govorili da je to nešto što su stari izmislili, starim metodama, idejama komunizma. Malo je banalno, ali bilo je ovako nešto.

Mislim da su bili zaista dobri. Bilo je to kao model komunizma. To je bio model komunizma, jer je ova nova era tražila nove forme. Slažem se, nova era traži nove forme. Ali dobar model koji imate, nemojte ga uništiti. Da, pravite nove forme, ali ne kvarite dobro. Ovo je moj odgovor o ovome, o Udruženju.

Eremire Krasnići: Da li ste bili podeljeni na vajare ili na vizuelnu umetnost...

Agim Rudi: Sve vizuelna umetnost, to je bilo jako dobro.

Eremire Krasnići: Da li je Udruženje organizovalo izložbe u drugim jugoslovenskim centrima?

Agim Rudi: Izložbe u čitavoj Jugoslaviji i van nje. Imali su izložbe i u inostranstvu.

Eremire Krasnići: Imala je ulogu umrežavanja što je značilo...

Agim Rudi: Da, tada je sama organizovala egzibicije.

Eremire Krasnići: Da li su organizovali izložbe čak i pre postojanja galerije?

Agim Rudi: Da!

Eremire Krasnići: Gde, u kojim prostorima, u pozorištu?

Agim Rudi: U pozorištu, ja sam, izložba u pozorištu. Samo me ne pitajte koje godine (smeši se).

Eremire Krasnići: (smeje se) Ne, samo me zanima da znam koji su se prostori tada koristili?

Agim Rudi: U pozorištu. (neraz. 14:08) sam izlagao.

Eremire Krasnići: Ostali?

Agim Rudi: To je bila najbolja izložba, ne znam, zavisi i od stadijuma na kojem ste.

Eremire Krasnići: Samo me zanima...

Agim Rudi: Galerija nam je bila dovoljna. Ja, tada su bili periodi u kojima je galerija funkcionisala. A galerija je funkcionisala posebno sa Šikri Nimanijem²³ savršeno, savršeno sa Šikri Nimanijem. Mnogi ljudi su zavideli Šikriju, nisu ga svi voleli. Ali ja, sad govorim, posle toliko godina, zadržao sam to kao džentlmen, imao odnose sa svetom, sa Jugoslavijom, sa svima. Sa njim ste ušli na svetske kanale, stvar je u tome... Nešto sam zaboravio da vam kažem, iako se vraćam. Nije to što sam studirao u Ljubljani. Na Akademiji u Ljubljani i bilo kojoj drugoj akademiji u maloj državi, Ljubljana je mala, koliko i Kosovo. Ali kulturni život je tu, tamo je kulturni život otvorio velike izložbe, izložbe velikih ljudi, čak možete videti mnogo ljudi, kad god odete u galeriju vidite mnogo ljudi, puno poznatih ljudi.

Sećam se kao da je bilo danas, rekao sam, rekao sam ovom profesoru, svesno se vraćam ovoga jer ne želim da to izostavim. Rekao sam ovom profesoru, "Mogu li..." On je išao u Zagreb, radio je na velikom spomeniku, topio je [vosak] u Zagrebu. I mislio sam, ne mogu direktno da mu kažem, "Ideš kod Dušana Džamonje..."²⁴ On je vajar koji je uradio sve spomenike na Sutjesci posvećene velikim ratovima Jugoslavije, bivše Jugoslavije. On ih je uradio, Dušan Džamonja. I on je bio njegov prijatelj, znao sam da će ga videti i rekao je, "Hajde!" Nije mogao da kaže ne dolazi, profesor se osećao loše. Bio je star i dobar, ali se osećao loše kad bi rekao ne. "Dođi," rekao je, "Rudi, dođi," otišao sam i samo ostao tamo i gledao kako razgovara sa ljudima u livnici. Rekao mi je, "Hajde sad idemo kod tog mog prijatelja, popićemo čašu vina. Dođi videćeš." Odveo me je kod Džamonje, ali znate li da sam išao u Džamonjin atelje, znate šta je to bilo. Najveća stvar u mom životu je bila da odem u Džamonjin atelje, znate šta sam doživeo? Bilo je veliko iskustvo videti sjajne ljude, bilo je to veliko iskustvo (smeje se), nismo vidali mnogo sjajnih ljudi.

Na primer, isto sam doživeo kada je Odhise Paskali²⁵ bio ovde, ostao sam sa njim, ostao sam mnogo sa njim. Mrzim njegov način vajanja. Mrzim to, njegova skulptura Skenderbega je bila dobra, ništa drugo što je uradio nije bilo dobro. To je bila neka vrsta takmičenja širom sveta, bilo je u Nemačkoj, trebalo je poslati jednu skulpturu protiv nacizma, razumete, on je uradio najveću skulpturu, najveću, dva metra i po. Uradio je Nemca i Partizana. Ovaj partizan odozgo iz puške gađa Nemca {objašnjava rukama}. Hej, to je bio... Odhise Paskali je to uradio, ovaj koji je uradio Skenderbega, ne ovaj Skenderbeg, neko drugi je uradio ovo [u Prištini], drugi Skenderbeg koji je u centru Tirane.

²³ Šikri Nimani [Shyqri Nimani] (1940) (1941) rođen je u Skadru, Albanija. On je kosovski grafički dizajner i profesor koji je diplomirao na Akademiji primenjenih umetnosti u Beogradu. Nimani je poznat kao jedan od prvih profesionalnih albanskih grafičkih dizajnera; takođe je jedan od osnivača odevne škole za grafički dizajn na Fakultetu umetnosti Univerziteta u Prištini i jedan od prvih direktora Narodne galerije Kosova.

²⁴ Dušan Džamonja (1928-2009) bio je savremeni hrvatski vajar makedonskog porekla. Projektovao je niz spomenika partizanima i žrtvama koncentracionih logora, među kojima se izdvajaju Spomen kosturnica u Barleti kod Bana (završena 1970) i spomenik Bici na Kozari (završena 1972).

²⁵ Odise Paskalji [Odhise Paskali] (1903 – 1985) rođen je u Kozaniju, Grčka. Jedan je od najpriznatijih albanskih vajara. Za svoj doprinos dobio je nagradu Umetnik naroda Albanije. Paskali je završio oko 600 skulptura; njegovo remek-delo je Skenderbegov spomenik u Tirani, Albanija.

Sad nisam mogao da mu kažem, on je bio stvarno stara osoba, nisam mogao da kažem, “Hej čoveče... Ja te ne poštujem, ti si iz Albanije i sve, ali ti si uradio ovu skulpturu, ti si poludeo.” Razmislite o tome, on je uradio partizana koji puca na Nemca kundakom puške. Ali umetnost nije u službi toga, ona ne čini takve usluge, umetnost je ljudska, šta pokušavate da pokažete? Nisam mogao da ga vidim, o moj Bože, kuku, osećao sam se kao da je napisano ovde [na mom čelu]. To je ono što se desilo sa Odhiseom.

Mislim, to je... u redu... skrenuo sam s teme. Mislim, veoma je važno videti velike ljude, ali video sam i onog koji je radio Skenderbega. Znao kako Skenderbeg, još jednom, niko ne treba da radi Skenderbega, mislim na Skenderbegovo lice. S tim niko ne može da radi, treba zabraniti, reći, “Zbogom. Kraj priče.” Ovakve stvari nisam mogao da kažem, ja sam kao 30-godišnjak, sad kad sam stigao do 70, sad mogu da kažem, sad to mogu da kažem. Skulptura Odhise Paskali usred Tirane je ništa, druga je bolja.

Eremire Krasnići: Možete li nam reći kad ste počeli da radite na univerzitetu?

Agim Rudi: Da, ‘92. Napokon je rekao ‘92, Agim je rekao, “Ne možeš a da ne dođeš sada, tačka.”

Eremire Krasnići: Šta se dogodilo u međuvremenu jer nisam znala da je bilo ovako kasno?

Agim Rudi: Radio sam na televiziji.

Eremire Krasnići: Aaaaa tokom ‘70-ih i ‘80-ih?

Agim Rudi: Da, da. Znao li zašto sam radio na televiziji? Jer sam imao dva velika ateljea, oko 200 metara, bez novca, bili su moji. Vajao sam kao lud, nekad sam im pravio scenografiju i ništa više. To je istina, to je istina, ne ulepšavam priču, to su bili moji ateljei, niko se nije usuđivao da ulazi unutra, ja sam tamo radio, ali to je bilo, televizija vas pojede, ubije vas. Morao sam da radim scenografiju, ponekad sam počinjao da je radim, počeo sam da budem poznat po festivalskoj scenografiji, počeo sam da radim na velikim festivalima, glupe stvari, ali morao si to da radiš da bi dobio platu.

Eremire Krasnići: Kakvi festivali su postojali u to vreme, mislim ‘80-ih, možete li nam ispričati kakav je bio taj period i o tom periodu na televiziji jer to je bio početak za Albance, da imaju albanski televiziju.

Agim Rudi: Svakakvi. Ja sam radio festival “Akordi Kosova”. Mislim da nije dobra ideja da ispričam ovaj deo ali nisam imao izbora (smeje se). Nisam želeo da radim na Akademiji, nisam želeo. Svi su me molili jer sam bio prijatelj sa svima na Akademiji i to jako dobar. Ali nisam želeo, nije me zanimalo i tamo sam našao hleb, dva ateljea čoveče, savršeno, imao sam svoju platu, radio sam nešto zauzvrat.

Eremire Krasnići: Da li ste izlagali svoje radove?

Agim Rudi: Stalno sam izlagao sa udruženjima, sa udruženjima, komunistička zemlja, postajao sam poznat, *Rilindja*²⁶ je ponekad pisala o meni. Imam sve što se pisalo o meni u *Rilindji*, svi su pisali, “Dobar je, dobar je,” Dobar, ja? Dobar, ali nisam zarađivao ništa, ni dinara (smeje se). Smejem se, smejem se vremenom, nikome se ne smejem, nikome se ne podsmevam, vreme je bilo poremećeno, najveća stvar koju ste stekli je članak o vama u *Rilindji*.

Ne želim da mu pominjem ime. Kada sam izlagao, kada sam dobio nagradu u Americi, poslali su 1000 dolara, kritičari, samo da vam ih pokažem [obraća se osobi koja vodi intervju], i to jako dobro. Ne znam ništa što sam rekao svom kolegi, ne želim da pominjem njegovo [ime]. Rekao je, “Agime bre, Agime bre, zašto ovo ne objaviš u novinama?” Rekao sam, “Ne vidim svrhu, ne vidim smisao da to stavim u novine.” Zašto to moram da objavljujem u novinama, razumete li? (smeje se) Ne govorimo o čoveku ovde, populaciji, populaciji koja još uvek živi sa ovim [konceptijama], da bude u *Rilindji*, on je otišao i dobio prvu nagradu u *Rilindji*, znate. “Zašto to ne objavim u novinama?” To je bila ta logika, znate zašto bih ja hteo da budem u novinama, ne, bila je druga logika, druga logika.

Rekli su, “Hoćeš li mi prodati ovaj crtež?” “Da.” “Koliko?” Rekao sam, “Crtež?” “Dobro, dobro, dobro.” Zato što sam sa suprugom otišao u Čikago (smeje se). Moj sin dođe i kaže, “Prodaješ li ih?” “Da, naravno, 1500 evra.” “Hajde malo jeftinije, žao mi ih je.” “Ne, zašto?” Kada je došao i doneo mi ček, doneo je ček od 1500, 1500 dolara, ne 1500 evra nego 1500 dolara. Tako neverovatno, tako neverovatno, znate jer ste bili naučeni da mislite da kada prodate stvar za novac, kažu da ste bez časti.

To je bila zaostala generacija koja je najviše želela da bude u *Rilindji*... i meni je loše što je bilo toliko umetnika, a bilo je umetnika koji su bili odlični. Veliki ovde na Kosovu, još su živi, još ih vidite sa Tahinom Emrom, sa Redžepom Ferijem, još su živi. Znači šta rade, čuda su, vidite umetnost širom sveta. Ali njihov način života, Kosovo je bilo teško za život, Kosovo nije bilo dobro za ovo... Sada je besplatno, sada možete sve, ali oni su ipak stara škola.

Moj prijatelj i dalje misli, “Hajde, želim da budem izložen, sada je vreme za izlaganje.” “Zašto izlagati? Zašto biti razotkriven Sabedine, zbog čega?” Kažem svom prijatelju, “Zašto izlagati?” Pa ovako dobijamo eksponate, navikli smo da izlažemo, hajde da izlažemo. Sada su ovi zaustavljeni, saloni, niko ih više ne radi jer više nema interesovanja. Ali došla je nova generacija koja se ne usuđuje da to kaže. Obično ne kažu najbolji od njih, “Hajde da to uradimo...” znate, to je loše.

Dozvolite mi da vam kažem još nešto što me je učinilo ovakvim kakav jesam, putovanja su mi mnogo pomogla. Bio sam u Parizu oko pet puta, nisam bio tamo sa Udruženjem nego svojim novcem. Stavio sam ga u džep i otišao sam jednom u Pariz na 25 dana, drugi put 25 dana. I znao sam kako da gledam i bio sam spreman da odem da pogledam i otvorio sam oči veoma dobro. Otišao sam i video, sve sam video, od Pikasa nema ništa, od Mikelandela nema ništa, sve znam od sveta. Zašto, zašto ja to znam? Zato što sam to proučavao, jer ne možete biti umetnik i ne znate šta se dešava širom sveta, šta se dešavalo tokom vekova. Ne možeš. Morate razumeti šta se dogodilo.

²⁶ *Rilindja*, prve novine na albanskom jeziku u Jugoslaviji, prvobitno štampane 1945. kao nedeljne novine.

Eremire Krasnići: Da li je bilo neke dinamike među generacijom vajara u to vreme, mislim kad ste se vratili, da li je bilo drugih vajara sa kojima ste bili u kontaktu?

Agim Rudi: Ne, ne, mislim da nije bilo skulptura, uvek je bilo slikanja, posebno stariji, muslimani i ostali, kada bi govorili o figurativnoj umetnosti oni su govorili o slikarstvu.

Eremire Krasnići: Vrh piramide.

Agim Rudi: (Smeje se) Vrh piramide, ljudi su slabo poznavali vajarstvo. Ipak, skulptura, objašnjavam jer ljudi ne znaju, nasumični ljudi kojima to nije profesija. Apstraktna skulptura, moderno apstraktno vajarstvo je rođeno u Rusiji, tamo je započelo, niko to ne zna, samo nekoliko ljudi, samo profesionalci i čak i to ponekad zaborave.

Eremire Krasnići: Da li je nas uticala ta škola?

Agim Rudi: Ne, tamo je bio čak i Kandinski, vajao je tamo, ali ne samo da želim da vam kažem gde da nađete fontanu gde je bila, razumete. Nisam ostavio ništa bez dodira i učenja vajanja. Čovek ne može ništa da postigne, samo sam otišao i otvorio oči. Otišao sam u Roden [Musee Rodin]. Video sam šta je Rodin radio, šta je disao, znao sam neke male barake u ateljeu, u ateljeu u Rodenovoj palati u Parizu bile su neke male barake. Išao sam i video sam mnogo, trudio sam se da analiziram, da ih pročitam, jer sam sada znao da čitam, ranije nisam znao da čitam, gledao sam ih, ali nisam znao.

Otišao sam u Frankfurt jedan dan posle rata sa Nevrizeom i svi kojima sam išao da vidim umetnost, bio sam žedan, poludeo sam. 50 maraka, karta, a ima četiri sprata. Da, da, rekao sam 50 maraka, 50 maraka je mnogo novca. Pošto nas je bilo puno, sada je to bio Nevrize i svi, devojke sve. Kad sam otišao tamo, umalo nisam poludeo, skoro sam se onesvestio. Obezbeđenje je mislilo ovaj čovek nije u redu, hteo sam da poludim gledajući lepe stvari. Zato što smo ovde bili nepotpuni, iako sam o Frankfurtu hteo nešto dodatno da kažem, ali sam zaboravio. Nema veze, posle rata smo bili žedni da vidimo mnogo toga dobrog. I još nešto zato što stalno skačem tamo do ovde kada sam dobio Majku Terezu [skulpturu], u Novom selu.

Eremire Krasnići: Koje godine?

Agim Rudi: Imam ceo nastup snimljen sa Enverom...

Eremire Krasnići: Gašijem?

Agim Rudi: Ne, sa Enverom kojeg su ubili Srbi.

Eremire Krasnići: A, Maloku?²⁷

²⁷ Enver Maloku (1954 – 1999) rođen je u Bradašu na Kosovu. Studirao je albansku književnost na Univerzitetu u Prištini. Maloku je bio novinar, pisac i šef Kosovskog informativnog centra. Ubile su ga jugoslovenske snage tokom rata na Kosovu 1999. godine..

Agim Rudi: Maloku, sa njim imam nastup u trajanju od jednog sata.

Eremire Krasnići: '90?

Agim Rudi: Da.

Eremire Krasnići: Okej.

Agim Rudi: Imam jednosatni nastup sa njim kad su oni iz sela Novo selo došli i pokupili novac. Crkva im nije dala da rade Majku Terezu. Crkva im nije dozvolila jer bez da je osoba bila...

Eremire Krasnići: Jer još nije bila proglašena za sveticu?

Agim Rudi: Da, bilo je zabranjeno praviti skulpture nje. Došli su da mi naruče njenu skulpturu, oh, ja sam bio srećan i sve, bilo je puno zainteresovanih ljudi. Ja sam napravio Majku Terezu. Radio sam četiri meseca. Nisam dobio sav novac iskreno da vam kažem (smeje se). Ali platio sam tom čoveku u Makedoniji, imao sam praktičnih problema, morao si da kriješ skulpturu. Na primer, [Dom] Luš Đerđi²⁸ je već bio tamo, ali pravio se da tek treba da dođe. Jer crkva nije dobro nadgledala. Novac se skupljao u crkvi, puno novca jer sam to radio za jeftine pare, pričamo o 35.000 franaka. I uradio sam to, to mi je bilo nešto veoma važno. Znate, otišao sam... kada sam pravio model, išao sam u Novo Selo, blizu Đakovice jer je to bilo rodno mesto majke Majke Tereze.

Eremire Krasnići: Ah, okej.

Agim Rudi: Ova je takva, i otišao sam, poslao sam model, ljudi su ga gledali, kritikovali, ljudi su takvi, davao sam odgovore onoliko koliko sam znao i počeo sam da radim na tome. Doneo sam je. Ona je bila Majka Tereza, prva skulptura na svetu i bila je. I znate li ko ju je uradio? Ja, Agim Rudi. Toliko sam ponosan, tako dobra skulptura. Dobra? Dobro ne poznaje granice, dobro ne poznaje granice ali ja sam je uradio, ja sam je uradio u to vreme.

Eremire Krasnići: Uradili ste je u bronzi?

Agim Rudi: Uradili smo je u bronzi u Skoplju, u bronzi, pozvao sam tu osobu, uradio je u gipsu deo po deo.

Nevrize Rudi: Zana je imala dve godine kad si je uradio...

Agim Rudi: Doneo sam je. Bila je sa tri momka, vidite {objašnjava rukama}, sva tri moja dečaka su pozirala u donjem vešu, bili su stariji, manji i sviđa mi se kada vidim tu skulpturu znaš. Niko to dovoljno ne ceni zbog rata, niko. Nisam ni dobio novac jer su počeli da grade crkvu. Ti veliki vernici su

²⁸ Don Luš Đerđi [Don Lush Gjergji] (1949) je rođen u Vitini na Kosovu. On je albanski katolički sveštenik sa Kosova. Diplomirao je La Sapienza University u Rimu gde je dobio i svoj doktorat iz psihologije 1975. Trenutno je glavni vikar kosovske eparhije.

više gledali u crkvu nego na skulpturu i nisu znali njenu vrednost, istinu vam govorim. Ali skulptura je tu i ja sam to uradio. I onda su izazvali probleme oko toga ko je to prvi uradio, da li je to bio onaj iz Indije ili? Ne, ne, radio sam to tokom '90-ih jedva, jedva u tajnosti sa OVK-om,²⁹ '90-ih. Sa nekim ljudima iz drugog sveta koji su mi pomogli da je donesem u Uroševac jer kako da je donesem u bronzi. Ne biste se usudili da dovedete Majku Terezu jer ako bi vas policija uhvatila, strpali bi vas u zatvor. Ovo sam hteo da istaknem, bilo mi je veoma važno.

Eremire Krasnići: Možete li da pričate o materijalima?

Agim Rudi: Šta?

Eremire Krasnići: Materijali, koje materijale ste voleli da koristite? Koji je vaš odnos do samih materijala?

Agim Rudi: Eto, nisam sasvim, sasvim, sasvim, to je osnovna relacija koju znate. Mislim da svako ko misli o vajarstvu kao o profesiji, ko ne misli da joj ne pridaje značaj, onda ne zna šta je skulptura. Morate pratiti materijal, pratiti formu materijala. Oni idu zajedno, kako ih vajar rangira, to je na vajar, u zavisnosti od toga koliko kulture imaju, vajarske kulture, mislim koliko imaju vajarske sposobnosti.

Iskreno da vam kažem sve ovo vreme dok sam bio profesor, jer je Agim [Čavdarbaša] umro i to je bio korak nazad, glavni korak nazad, mogao sam da vodim ceo odsek vajarstva. Ali onda je nekoliko mojih učenika diplomiralo i počeli su polako da postaju ja. Postali su oni koji nisu rekli, rekli su, "Odsek za vajarstvo je najbolji među svim odsecima." Odgovarao bih, "Ne" Zato što sam sada imao svu odgovornost. Mnoge stvari koje se tiču vajarstva više nisu važile, ali ja nisam mogao. Nisam mogao da podelim sve dobre stvari koje sam naučio u Ljubljani. Nisam mogao zbog mnogo uslova, radili smo u podrumu³⁰ u Velaniji³¹ na mestima... Nije bilo, koliko puta sam nosio stvari autom, nosio atelje u autu. Stvari koje se ne mogu koristiti da se pokaže period i kaže koliko su uradili i koliko su znali, jer je taj period od vas tako zahtevao. I ovo je bio posao.

Eremire Krasnići: Hajde da se vratimo nazad na materijale?

Agim Rudi: Šta?

Eremire Krasnići: Možemo li da se vratimo na materijale?

²⁹ *Oslobodilačka vojska Kosova* je bila albanska gerilska paravojna organizacija koja je zahtevala separaciju Kosova od Federativne Republike Jugoslavije i Srbije tokom '90-ih.

³⁰ Do 1991. godine, nakon zakona Slobodana Miloševića kojim je srpski jezik postao službeni jezik Kosova i ukidanja svih Albanaca iz javnih službi, Albanci su takođe isključeni iz škola. Reakcija Albanaca je bila stvaranje paralelnog sistema obrazovanja čiji su centri uglavnom bile privatne kuće, uključujući i podruma koji su korišćeni kao učionice.

³¹ Velanija je jedno od prištinskih naselja uglavnom naseljeno Albancima u kojem je bio smešten albanski paralelni sistem obrazovanja tokom okupacije Kosova '90-ih.

Agim Rudi: Okej.

Eremire Krasnići: Zanima me kao proces, koji je bio vaš pristup?

Agim Rudi: Iskreno da vam kažem, prvo moram da razmotrim sve nove materijale. Bez obzira koliko imam godina, moram da uzmem u obzir nove materijale. Moram, nova dostignuća. I tako, ali treba da znate i stare materijale, kako oni funkcionišu, kako drvo funkcioniše, kako razmišljanje o drvetu funkcioniše, to je celokupna misao. Razmišljanje o kamenu je potpuno drugačije. Razmišljanje o drugim lakim stvarima, poliesteru i drugim, kao što vidite sa mog lica šta su te druge stvari.

Četvrti Deo

Agim Rudi: Treba da budete u trendu. Mrzim taj problem, obožavam stare materijale za koje vam treba vreme, morate da tražite pomoć jer ne možete sami [to da uradite]. Radio sam na kamenoj skulpturi ispred rektorata '90. godine, Gatzmend Zajmi je bio rektor u okviru simpozijuma... alarm, za lek...

Eremire Krasnići: Morate da ga uzmete?

Agim Rudi: Ne, u redu je, uzeću ga kasnije.

Eremire Krasnići: Kakav simpozijum?

Agim Rudi: Simpozijum vajarstva, učesnici su bili iz čitave Jugoslavije. Zajedno sa Gazmendom Zajmijem smo postavili tu skulpturu ispred rektorata, ispred rektorata koji je tamo. Bio sam srećan što je moja skulptura tamo, dva metra kocke, kamena, govorim o materijalu...

Eremire Krasnići: Onog belog?

Agim Rudi: Da, belog. To kamenje je još uvek neiskorišćeno. Akademija stalno izbacuje studente, svake godine izbacuje studente, a ja sam radio na Akademiji (smeje se), i... kada su došli Srbi, oni su uklonili skulpturu i odneli je negde, odneli su je...

Eremire Krasnići: Da li ste je ikada pronašli?

Agim Rudi: Da, da, našao sam je, ovde je. Srbi su bili pošteni pa su postavili Dositeja Obradovića. Kad su došli Albanci, to je bilo vlasništvo rektorata, nije moje, stavili su, neko drugi, stavili su u Hasana Prištinu. Moja skulptura je bačena na Univerzitet za arhitekturu, bačena je {objašnjava rukama}, (smeje se), smejem se a zapravo nije smešno, mnogo je tužno, tera te da plačeš.

Eremire Krasnići: To sam htela da vas pitam, ovde postoji još jedno važno pitanje. Ta dela koja je Udruženje naručivalo, a koja su završila u sržavnim firmama, koje se sad privatizuju, šta se desilo sa njima?

Agim Rudi: Ništa.

Eremire Krasnići: Da li imate neka prava na njih?

Agim Rudi: Ne, nikakva. Nije se čak ni razgovaralo o tome. Samo koliko umetnosti imaju u ministarstvima? Koliko umetnosti imaju kosovska ministarstva? To bi mogla da bude još jedna umetnička kolekcija za galeriju.

Eremire Krasnići: Da li imate pravo da zatražite da vam ih vrate?

Agim Rudi: Nema prava, nema ništa napisano, ne možete znati šta je čije vlasništvo. Ne možete znati, ne piše, šta je čije vlasništvo. Ništa nije definisano, to je užasno, treba da razgovaramo o ovom problemu, treba... Ova država koju smo formirali, što smo bili toliko srećni, "Živelo Kosovo," i tako, oni ne mogu, ne znaju kako da reše ove probleme.

Eremire Krasnići: Da li su vaši radovi završili na tim mestima?

Agim Rudi: Ne moji.

Eremire Krasnići: Koja su u nedefinisanim uslovima?

Agim Rudi: Ne moja, u drugoj generaciji, puno, puno. Dobili su malo novca, malo...

Eremire Krasnići: Tamo u Grandu...

Agim Rudi: U Grandu, prodali su to i dobili novac.

Eremire Krasnići: Da, da, znam, ali u Grandu [Hotel] postoje tapiserije Mateja Rodićija³² koje su jako dobre.

Agim Rudi: Da, jako dobre.

Eremire Krasnići: Onda su tu i neke skulpture koje mislim da su Agimove.

Agim Rudi: Da, od Agima Čavdarbaše, njegove su, on ima novac...

³² Matej Rodići [Matej Rodiqi] je rođen 1929. u Prizrenu na Kosovu. Završio je Akademiju primenjenih umetnosti u Beogradu. Specijalizovao se u industrijskom dizajnu na Venecijanskom državnom institutu. Poznat je kosovski umetnik, pogotovo poznat po svojim velikim tapiserijama koje pokrivaju jedan od unutrašnjih zidova Hotela Grand u Prištini.

Eremire Krasnići: Đeloševe³³ slike.

Agim Rudi: Oni imaju novca.

Eremire Krasnići: Znam, znam, ali sada...

Agim Rudi: Šta je čije, kome ona pripadaju (smeje se). Ne pitajte...

Eremire Krasnići: Ne pripadaju ni Galeriji ni Grandu.

Agim Rudi: To je užasno, da. U Ministarstvu kulture postoje neki crteži, neke slike, pokušao sam da ih potražim, bio sam na upravnom odboru Galerije i došao je trenutak da mogu nešto da uradim, kada su me pitali šta treba da se uradi, pitali su me ovako nešto (smeje se). Počeo sam da istražujem, gde je registrovano, gde je, kako i kada je dato, da li je dato privremeno. Kada bih našao sertifikat da je dato privremeno, rekao bih, "Privremeno. Zašto ga ne vratite, ovo je bilo pre dvanaest godina, ovo je bilo pre mnogo godina." "Ne znamo kako..." Ne znamo kako da rešimo ove probleme. Ne mogu oni kod nas da reše ove probleme, ne možemo ni mi da shatimo kome Grand pripada, oni to već deset godina ne mogu sudskim putem. Oni ne mogu ništa da urade.

Eremire Krasnići: Da, ima više kulturnog nasleđa...

Agim Rudi: Jako bitnog nasleđa...

Eremire Krasnići: Ne mogu da pripadaju kupcu Granda.

Agim Rudi: Da, ali tako je. Mislim da tu nema, nema tu snage. Nmea, ja sam gledao kako mi skulpturu ispuštaju na pod...

Eremire Krasnići: Da li ste je uzeli?

Agim Rudi: Ne, ne mogu da je uzmem... to je vlasništvo rektorata, rekao je sekretar rektorata.

Eremire Krasnići: Čak i nakon što je uklonjena?

Agim Rudi: Pa on je rekao, "Možemo da je bacimo, kupili smo je, Agime, sećaš se da smo ti dali nešto novca," nešto što ne znam... "Da, da, ali to je moje. Kako to?" To je bila kamena skulptura, to je bila kocka od dva metra, radio sam na njoj, cele noći sam držao ruke {objašnjava pokretima} i tako dalje, i tako dalje. Zbolela bi me ruka. A za istoriju, ostavio sam istoriju da popravi ove stvari (smeje se). Istorija nikada ništa nije popravila.

Eremire Krasnići: Da li ovde govorimo i o '90-im, o '90-im?

³³ Đeloš Đokaj [Gjelosh Gjokaj] (1933-2016) je bio albanski slikar i grafički umetnik. Rođen je u selu Milesu u Tuzima u Jugoslaviji. Nakon što je diplomirao iz fine umetnosti na Umetničkoj akademiji u Beogradu 1963, počeo je da predaje u Prištini do 1969.

Agim Rudi: Da.

Eremire Krasnići: Kada ste počeli da radite na Univerzitetu i [recite nam nešto o] političkoj i kulturnoj situaciji ako možete. Šta vam se na neki način dogodilo?

Agim Rudi: Iskreno da vam kažem, na neki način sam se susreo... Na Univerzitetu sam naišao na drugu konfiguraciju vaspitača. Konfiguraciju koja je bila u Višoj školi, našao sam na Univerzitetu. Oni sa mnogo iskustva, mnogo, ali su počeli polako da odlaze u penziju. Malo je čudno, pominjem to u šali, ali nije šala, ali... pre... naše Akademije umetnosti, ranije sam govorio o Višoj pedagoškoj školi, isti ljudi su bili i ovde i osnovali Akademiju, ali Akademija nije bila tako dobra kao Viša pedagoška škola. Osim toga, ja sam ovde bio profesor, profesor, a ne asistent. I polako su krenuli, pa je počeo rat.

Eremire Krasnići: Kakvo je bilo obrazovanje u domovima tokom '90-ih, da li nam možete ispričati kako je to bilo?

Agim Rudi: Bilo je užasno, ne znam da li možemo da nadoknadimo sve loše stvari koje su proizašle iz tih vremena. Svako od nas je savršeno izvršavao svoje dužnosti, znate. Mislim da sam ih savršeno završio, išao na časove, predavao. Učenici su imali, naterali su te da dođeš na čas. Ovo nije samo slogan, videći njihovu žrtvu da bi došli na čas, često bi dolazili i pretučeni, "Profesore taj policajac me je udario," {objašnjava rukom}. To je bilo užasno, ili na primer, bilo je trenutaka dok smo imali časove i rekli, kada se protest završi jer smo svi izašli na protest, a kada smo se vratili na časove, nastavili smo da učimo i oni su radili celu noć vajajući.

Ili kad sam imao neke profesore iz Amerike i oni su me pitali, pitali su me upravo ovo. Došao je jedan čovek, sećam se imena i prezimena, iz nekog podujevskog sela rekao bi, "Bre profesore, celu noć sam kopao rov." [govori na srpskom] "Pa šta?" Znate li šta je rov? Onaj kao kamp {objašnjava rukom}, "Cele noći sam kopao rov da se borim"....

Eremire Krasnići: Kako se kaže, termin? Šta je to?

Agim Rudi: *Rov...*

Eremire Krasnići: *Rov...*

Agim Rudi: Kaže se *rov* na srpskom, *rov* znate... U koji ulaze vojnici kako bi se zaštitili i ja bih mu rekao...

Eremire Krasnići: I onda bi dolazili u školu?

Agim Rudi: Govorio bih, ovde ćemo pričati o skulpturi, ovde smo samo zbog skulpture, ja sam bio zadužen za nastavu. Ja sam tu, to je to... kad bih video one koji bi došli prebijeni i često su mi davali svoj *indeks* [govori na srpskom] jer su hteli da ga negde stave jer nisu mogli da putuju sa njim u

autobusu pošto bi ga policija tražila. Užasne stvari, znate, stvari koje mi zaboravljamo, bojim se da ćemo sve zaboraviti, dosta je bilo... postojao je neverovatan entuzijazam posebno među studentima.

Eremire Krasnići: Šta ih je guralo?

Agim Rudi: Ne znam, ne znam, ovo je vezano za druge stvari, stvari, ovo je vezano za Boga, ne znam koje stvari... kada bih viđao ljude, predavao bih, imali bismo predavanja u Odseku za tehničko inženjerstvo, ja bih tamo držao predavanja legalno, Srbi su nam dozvolili... sredio nam je momak iz Italije... Ibrahim Rugova³⁴ je sredio ne znam šta. I mi bismo imali predavanja, krili su se tamo u Tehničkom fakultetu jer je tamo bilo toplo, a oni bi ostajali tamo "Možemo li ovde da spavamo?" Tu bi spavali.

Radili smo u Velaniji u kući punoj buđi i radili bismo zelene skulpture, od drveta. I bio sam pronalazač i izmišljao bih stvari, govorio sam da je izrada skulpture veoma važan proces, treba da znate kako da napravite novu skulpturu i da je oponašate, a ja bih govorio da je ovaj proces izrade neprocenjiv. Kakva [vrsta] pravljenja od zelene boje buđi. Sećam se da je ceo prvi put sa leve strane bio onaj bez kraja, nema kraja, mislim da je beskrajan, ima kraj, radili smo tu nekoliko godina, godinu, dve godine.

Eremire Krasnići: Da li su pravili izložbe ili šta bi motivisalo te studente.

Agim Rudi: Ne, ne, ne, ne, ne, mi bismo pokušavali da improvizujemo sa izložbama, improvizovali bismo neke izložbe, ali to uopšte nisu bile skulpture. Imao sam utisak da će učenici učiti na jedan način, a ne onako kako bi trebalo da bude o umetničkom životu. Znali su da smo mi profesori, mi smo odgovorni i da ćemo predavati kako treba i sve, ali nije bila atmosfera koju poznajete jer bismo improvizovali. Često sam... kupovao sam rakiju samo da bih se zabavio na Akademiji, radili bismo to i kupovali drva za pravljenje skulptura, a ostatke smo koristili da podgrejemo vatru. Stavimo ih u ognjište i ajde, ajde ko kupuje rakiju. Improvizovao bih, sećam se kao da je bilo juče, rekao bih im ko im napravi rupu u skulpturi mora da kupi litar rakije. Glupe glupe, glupe stvari, nemoguće stvari ni ne znam kakve stvari, imali bismo izložbu na kraju godine i imali bismo dobru, dobro bismo očistili na kraju.

Eremire Krasnići: U tim istim učionicama?

Agim Rudi: Tamo, baš tamo bismo napravili jednu i čistili, znam da samo dobijali usisivače iz obližnjih stanova, sa usisivačem bismo čistili i... Nisam mogao da dam ono što sam znao, nije to što sam znao, to je bilo nešto drugo, šta je bilo ne znam, ja bih objasnio da sam ja taj koji bi objasnio na ovaj način i na ovaj način i... ovaj umetnik i ovaj umetnik i ovo i ovo i, nije...

Eremire Krasnići: Da li su vas ikada cenzurisali ili ste osetili cenzuru?

³⁴ Ibrahim Rugova (1944-2006) je bio pisac i novinar, osnivač Demokratske lige Kosova i predsednik Kosova tokom rata i nakon završetka rata do njegove smrti.

Agim Rudi: Neee, počeli smo da se više ne plašimo, da vam pravo kažem, nisam se više plašio. Zato što sam kukavica, zaista, počeo sam da se ne plašim i išli smo svaki dan na proteste i proteste. Ali ono što bi me proganjalo je to... ta deca... zbog okolnosti ne bih ih mnogo naučio. I oni bi me motivisali da budem tamo, bili su studentska motivacija i ovo nije komunistička izreka, ali oni su bili, došli bi, studenti.

Ja sam organizovao... aa zaboravio sam na to potpuno, organizovao sam to sa Besnikom Nikćijem, on je jedan čovek sa velikom osiguravajućom kompanijom, on je još uvek živ, Besnik, i ostalo, i ja kao njegov prijatelj sam organizovao simpozijum u Malom Štupelju.³⁵ Napravio sam sve slike tog vremena i pridružilo mi se deset učenika, jedanaest, i svaki je napravio veliku skulpturu. Organizovali smo simpozijum o drvetu i ti špijuni bi dolazili u Mali Štupelj, albanski špijuni bi gledali šta smo uradili. Radili bismo, ta osoba bi donosila hranu i sve i pravili bismo skulpture, svi bi radili velike skulpture. Skice koje smo ranije radili su uzete.

Tu sam platio troje ljudi, hoću da podelim ovo jer je veoma važno, ova tri čoveka sam platio, momke sa testerama da rade sa testerama, da ne gubimo vreme na osnovne stvari. Testere bi skinule ogromne delove i ja sam se brinuo da bi moji učenici mogli da nastradaju, bilo je učenika i učenika... Skulpture u Rugovi, ogromne skulpture, posle rata neke su spaljene a neke preživlele. Moja skulptura je preživela, bio je *plis*,³⁶ deset metara, jedanaest metara, jedanaest metara ovako i ovo i 60 centimetara i uradio sam to. On [sponzor] bi donosio hranu, radili bismo od jutra do večeri.

Od jutra do večeri, uveče ne bi imali izbora nego da piju rakiju, nije bilo izbora, svi bi pili, nisu imali izbora. Samo niko nije smeo da se napije jer smo morali rano da ustajemo i radimo, ovo je bio simpozijum u Malom Štupelju. Bila je to ogromna žrtva. O Bože, o Bože, želeo sam, želeo sam da im dam svoj život, želeo sam, ne samo ja, ali biću iskren sa vama, svi profesori su želeli da daju svoje živote za te studente. Ali studenti bi to lepo vratili jer u tom stresu jedan od njih je bio vojnik OVK, ne znam iz šuma me je zvao, sećam se tog vremena.

Eremire Krasnići: Kakav je bio rat za vas? Za vašu pordicu? Kako vas je zatekao?

Agim Rudi: Rat je zanimljiv, nakon rata počinješ iznova. A ja, znate šta sam proživio tokom rata, nakon tri dana smo otišli u Gostivar, imao sam prijatelja, ovde je bio student master studija.

Eremire Krasnići: Nakon tri dana bombardovanja?

Agim Rudi: Ne, ne tri dana kasnije smo otišli posle sedam dana bombardovanja, posle sedam dana bombardovanja otišao sam u Blace, ostao sam u Blacu sedam dana, sa celom porodicom i, sa celom porodicom. Nisam imao, tamo sam imao dva sina i ćerku, Petrit [sin sagovornika] je bio u Americi... i otišli smo u Gostivar kod Dželila Rufatija, on je vajar. Najbolji vajar u Makedoniji, najbolji profesor na Akademiji umetnosti koji predaje vajarstvo. Uvek sam bio njegov pomoćnik, a on je jednostavno rekao,

³⁵ Mali Štupelj je selo blizu Rugovskih planina, severozapadno od Peći.

³⁶ Tradicionalna konusna kapa od belog filca, razlikuje se od regiona do regiona, izrazito albanska.

svakom od nas je dao sobu, jednu za moju ženu i mene, i sve ostale. Moj sin se tada oženio, oženio se i žena mu je bila tu. Dao nam je sobe i rekao mi, “Profesore, imate ovaj mobilni telefon sa sobom.” I odveo me u njegov atelje. U restoranu blizu mesta gde je bio atelje, rekao je, “Idite kod njega na svakih pola sata.” Kupio sam za crtanje, puno papira za crtanje, kupio sam mnogo, još imam te crteže. Većina ih je prodana u Americi, one ratne, nisam bio dobro, crtao sam kao ludak. Tri meseca sam crtao, svaki dan, svaki dan. Noću bih pio rakiju kao lud, noću rakiju, ujutro bih išao, on bi me ostavio svojim autom, pokupio bi me oko 15 ili 16 časova. Ovako je bilo, ovo je bio rat, užasno iskustvo, grozno, grozno, grozno, ali ja sam naporno radio i nisam toliko znao. Nisam znao kako da radim kada još traje ratno stanje, bombardovanje, bombardovanje je bilo u toku. Ja bih radio. Nisam znao da smo sposobni za to, ali bili smo, bili smo.

Eremire Krasnići: Kada ste otišli u penziju, ili ćete nam ispričati o poslednjem periodu, nakon rata, kako je bilo?

Agim Rudi: Naravno, penzionisao sam se pre pet godina i onda smo imali pet dodatnih na univerzitetu, dali su nam neke počasne, iz milosrđa, jako dobro, dobro.

Eremire Krasnići: Kakve su bile generacije posle rata, mislim na studente?

Agim Rudi: Bilo je profesora, profesori su bili loši, posle rata je bio veliki pritisak među profesorima, bilo je strašno biti na fakultetu, reći ću sada. Pre ne bih to rekao, nisam uopšte uplašen. Bio je to veliki pritisak, uzimali su sve deo po deo, fizički su uzurpirali univerzitet. Struktura, slušajte, struktura, ja bih to rekao i tada, sada ću reći, struktura na primer pre deset godina, deset godina pre nego što sam otišao u penziju. Ta struktura datira iz davnina, 97 odsto su bili Đakovčani. Kada sam došao, rođen sam u Đakovici, znate. Poslednji, niko iz Đakovice više nije učitelj. Struktura koju znate kakva je, region oko Lapa³⁷ i tako, nemam ništa protiv. Ali, mislim da zemlje treba da budu urbane sa urbanim ljudima. U ovakvim kulturnim mestima bi trebalo da postoji urbana struktura, to je možda moja mana, ali to nije to. Imao sam prijatelja, on je bio derviš, iz mesta da kad odeš tamo sa džipom... kako je bilo njegovo...

Nevrize Rudi: Kostrc...

Agim Rudi: Kada smo stigli tamo džipom i hodali još 20 minuta, ostavljali bismo džip za sobom jer se ne može popeti u brda, a on bi rekao, “Bećire, kako si uopšte našao ovo...” ovo divno mesto, ali nisi mogao tamo. Rekao bi, “Agime,” jer je bio muzičar, a Bećiri bi rekao, “đavolje je delo biti muzičar u Kostercu.” Da li razumete, kažem, ja uzimam svog prijatelja kao primer znate. Sada radi kao muzičar u Nemačkoj. I vrlo neurbano, struktura se potpuno promenila. To se ne može u potpunosti promeniti, razumete li... da ga ovako monopolizujete.

³⁷ Lap je mali basen na severoistoku Kosova. Malo Kosovo je dugačko oko 16 kilometara i široko pet kilometara. Omeđena je planinskim vencima Kopaonikom na severu i zapadu i Goljakom na istoku. Njegova glavna reka je reka Lab. Njegov najveći grad je Podujevo.

Dozvolite mi da ispričam još jednu priču možda sa Akademije da... Mislim da divni studenti izlaze odatle, kako idu zašto idu ne znam, možda ne znam. Visoko obrazovanje nije ono što bi trebalo da bude, nije na nivou na kojem je bilo, na nivou na kojem je bilo, mislim da je ovde sve pedagoško počelo da opada. Još uvek se suočavamo sa posledicama tih deset godina, ja kažem deset godina, ali bilo je užasno, nije bilo deset godina, to su bile ogromne posledice. U to vreme sam bio učitelj, samo ja znam o čemu sam pričao, bio sam u transu, nisam bio u redu, nisam bio dobro, nisam bio. Morao sam da radim da bih mogao da prehranim svoju decu. Naporno sam radio, radio sam na scenografiji, u radnjama i enterijerima da bih mogao da donesem hranu na sto, jer deca ne pitaju da li je tu neprijatelj ili ne, oni traže mleko. I postoji period koji volim da pomenem, zašto jedete svoju lubenicu (smeje se)...

Eremire Krasnići: Slušamo pažljivo.

Agim Rudi: Ah, postoji period koji volim da pomenem pošto je veoma dobar, veoma dobar. 2006. otišao sam u Ameriku, moj sin se oženio Amerikankom i dao sam joj ime Butterfly. Nisam znao šta drugo, znao sam ovo ime pa kako god, a onda polako, polako... i pre nego što sam otišao kod njih na njihovo venčanje rekao sam mu, "Poslaću ti CD da ga pokažeš u galeriji." Poslao sam sve, nije bilo mnogo problema, ako je tvoj rad dobar, ako je tvoj rad dobar nije bio problem da ih [moje radove] prikažem u Americi. Ako si loš, ne samo to, nego bi umešali i policiju, umešali bi policiju. Ako si dobar... kao što je izgledalo da sam ja dobar, sećam se da su odmah poslali poruku. Nešvil, živeo je u Nešvilu, Petrit, otišao je do njih i rekao, "Moj otac ima te i te vrste radova." Rekli su, "U redu."

Crteži, sve su bili crteži, ništa drugo i da, poslao sam ih, poslao sam još crteža... Pokazao sam ih u Americi i oslobodio se toga, tog nesrećnika. Tamo u Americi, imao sam svoja dela u Nešvilu, ovoliko i ovoliko {objašnjava rukama} koliko su mojih dela kupili, o Bože, o Bože. Dosta, dosta, dosta, 15.000 evra. Bio sam zaista srećan i video da nije velika stvar biti dobar. I nisam prestao, samo sam radio. Onda sam imao izložbu u malom gradu Grand Rapids, Mičigen, to je mesto. I tamo je bio kafić, {objašnjava rukom} sa trakom i tamo su se moji crteži prodavali, o Bože, kupovali su od mene bogati ljudi, ima bogata žena koja mi uvek šalje one {objašnjava rukama} "Ooo Agime, ooo," mnogo, znao sam tu imućnu ženu, gde je izložila moj rad, vrlo dobro. I onda mi se jako dopalo. Imao sam druge izložbe istovremeno, izložbe, imao sam te izložbe da objavim u *Rilindji* (svi se smeju).

Eremire Krasnići: Izložbe?

Agim Rudi: Da, naravno (smeje se), ovde uopšte, uopšte, uopšte. "Ah Agime, ah Agime," ja ih ne pokazujem, ne moram, uopšte me ne zanima, ne mogu više time da se bavim... bio sam deo jako važnog simpozijuma. Otišao sam sam tamo u garažu svekrve mog sina, ogromna garaža 150 kvadratnih metara. Sredio sam garažu i stavio svetla i pretvorio je u atelje.

Eremire Krasnići: Koliko dugo ste ostali u Americi?

Agim Rudi: Tri i po meseca. Skoro su poludeli pa su ismevali mog sina. Tamo niko ne bi ulazio čak ni mesec dana ili dan. Tri i po meseca, hej (smeje se). Ismevali bi ga, ja nisam znao engleski, ismevali bi ga, tri i po meseca kao budala. Hteo sam da napravim skulpturu tamo, želeo sam da je napravim tamo, posao urađen tamo, delovalo je kao zanimljiva priča, zaista, radio sam ovo isključivo iz zabave. Ovo je posao {pokazuje karticu} koji sam tamo uradio. I ti, i ti (smeje se). Vidite, vi znate šta je ovo, to je bez olakšanja. Znate li šta znači, bez olakšanja? Ovako veliko olakšanje {objašnjava rukama}. A čuj ovo je jedan dvadeset, tri, tri... to je jedan dvadeset, jedan dvadeset, jedan dvadeset, znači tri šezdeset sa dva deset, tri metra i šezdeset centimetara sa dva metra i deset.

Eremire Krasnići: Uh, dva metra i deset, zaista veliko.

Agim Rudi: I ja sam to uradio, ovaj čovek ovde, nisam se uopšte plašio da to uradim, izloženo je na jednom mestu. Amerika je nešto drugo, vi bi trebalo da znate šta pokušavam da kažem, mislim trebalo bi da znate šta... pokazali su moj rad na svetskoj izložbi. Moj rad je bio tamo, bez ikakvog novca, bez ikakvog novca, bilo je... rad koji je trebalo da se vidi, rad koji je trebalo da se vidi, to je bilo to. Ali ja sam imao iPad, iPad i snimao sam sebe kako t objašnjavam kao...

Eremire Krasnići: Napravili ste video da objasnite svoj rad?

Agim Rudi: Da, zato što bi u Americi autor trebalo da bude, trebalo bi da bude tamo tokom vikenda. Nisam znao ništa što bi me pitali. Pokazaću šta sam rekao hop, hop, hop, na svom iPad-u. Tako sam pripremio komad i pokazao ga. Iskreno, dobar rad, mnogo mi se dopao, ovo sam ja, ovo sam ja, ovo je moja umetnost, ovo ovde. Sasvim moderno i to, ali ne iz 21. veka, nego smo tek ušli u 21. vek, ovako. I, dobio sam mnogo od Amerike, mnogo novca, ne, nije mnogo novca, ali pet hiljada, dve hiljade, sedam hiljada, ne možete to nikada dobiti ovde, ne možete. Ali i motivacija, dobio sam tu nagradu, veliku nagradu, ovaj list *Tribuna* na internetu. Kako se zove?

Eremire Krasnići: Da li je albanski?

Agim Rudi: Da, ovde, onaj albanski.

Donjeta Beriša: Sada je sve onlajn.

Agim Rudi: Ah, da ali ovaj je bio od samog početka pre dve godine ili...

Donjeta Beriša: Možda *Tribuna*³⁸ onda.

Agim Rudi: Ah, Tribuna, objavili su to, tamo sam čuo za to, zamisli, hej. Čuli su za to tako što su poslali, poslali mom sinu... hiljadu dolara hej, za mene je hiljadu dolara bilo sto hiljada, dobio sam tri kritike, duge, iz Indijane... ovo, ovo. Bez očekivanja, moj rad. O Bože, vrisak, {rukama objašnjava svoj rad}

³⁸ *Tribuna* su onlajn novine.

Albanac sa *plisom* vrišti, sjajan crtež. Funkcionišem tamo veoma, veoma, veoma dobro. A sada ima mnogo toga što ne pominjem jer ne brojim sve.

Pre dve godine, pre dve godine, imao sam izložbu u Čikagu u nečijoj palati. Kažem palata jer je bila, ne kažem iz Albanije. Velika palata, ogromna kuća jednog velikog advokata iz Čikaga. Sa njegovim vezama su napravili ovo, bilo je 50 ljudi, sve sam to snimio, snimio sam tu izložbu. Znaš sa onim što {objašnjavam rukama} trakom da im ne ošteti nameštaj i svi moji radovi su bili na računaru, laptopu, imao sam ovo {objašnjava rukama} i prodao sam, prodao sam znaš kako.

U Čikagu i ovim velikim mestima bi imali ovakve izložbe ovog nivoa, 50 ljudi je bilo tamo, ne slučajnih ljudi, ali veoma, veoma... veoma. I to je bila izložba od koje ste mogli da kupite, zaista u Americi nema drugih izložbi, oni ne znaju za izložbe. Ili si istorija, postaješ Van Gog, ili prodavac, oni ne znaju ovakve izložbe o bilo čemu što znaš, baš kao, da. Mislim, pričam ovo sa malo humora, ali nema ničeg smešnog u načinu života koji tamo žive, znate kako to funkcionise, nisam zaboravio na to...

Eremire Krasnići: Da li ste dobijali neke kritike u to vreme iz Jugoslavije, da li je bilo nekih?

Agim Rudi: Da, naravno, od Albanaca, od Albanaca.

Eremire Krasnići: A, okej, od nekih drugih?

Agim Rudi: Ne, ne, nisam bio sjajan, niste mogli da budete sjajni u Jugoslaviji. Nije bilo šanse da Albanac bude sjajan (smeje se). To je bila istina i nismo bili sjajni ali ja nisam bio toliko sjajan da bi Jugoslavija pisala o meni. Ali ovde da, Nebih Murići,³⁹ Vesta Nura,⁴⁰ Mustafa Ferizi,⁴¹ imam dosta stvari napisanih, imam i televizijske intervjuje. Nisam mnogo dobio od tih stvari. Ponavljam još jednom, nisam od onih koji od svog rada očekuju korist, već da dobijaju pohvale. Dobio sam tri kritike iz Amerike, kunem se Bogom, na to sam poludeo... kako sam bio zadovoljan sobom. Ne znajući, samo moji radovi, moja jedina komunikacija je bila preko mog rada, tada nisam imao svoj sajt, jesam, imao sam, jer bez njega si bio niko. Nisam znao, mislio sam da im moram pokazati katalog. Nema kataloga, trebalo bi da im pokažete veb lokaciju. Imao sam sreće (smeje se) sa ovim sajtovima, za dizajn sajta je završio u Los Angelesu, moj sin Petrit, Fakultet umetnosti, napravio je moj sajt.

Eremire Krasnići: Da li hoćete da završimo ovde, da li smo sa ovim završili ili hoćete još malo, da li imate nešto?

³⁹ Nebih Murići [Nebih Muriqi] (1943) rođen je u Novom Selu na Kosovu. Diplomirao je na Akademiji primenjenih umetnosti u Beogradu. Murići je predavao umetnost na Akademiji umetnosti u Prištini. Njegova dela su izlagana na Kosovu i u Jugoslaviji 1970-ih i 1980-ih. Tokom rata na Kosovu 1999. godine mnoge njegove slike su uništene i spaljene.

⁴⁰ Vesta Nura je slikarka rođena na Kosovu, a koja je bila aktivna na umetničkoj sceni 1980-ih. Trenutno je koordinatorica vizuelnih umetnosti u Ministarstvu kulture, omladine i sporta.

⁴¹ Mustafa Ferizi (1941-2011) je rođen u Peći na Kosovu. Ferizi je likar i umetnički kritičar. Diplomirao je na Akademiji umetnosti u Prištini.

Agim Rudi: Ne, dosta, dosta, poslušao sam vas da ne treba da se suzdržavam i to. Možda sam preterao.

Eremire Krasnići: Da li je ostalo nešto što hoćete da dodate?

Agim Rudi: Ne baš, ako se setim, pozvaću vas. (smeje se)